GÖKHAN ATILGAN

AYDINLIK İÇİNDE DR. ŞEFİK HÜSNÜ

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

AYDINLIK İÇİNDE DR. ŞEFİK HÜSNÜ • GÖKHAN ATILGAN

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

AYDINLIK İÇİNDE DR. ŞEFİK HÜSNÜ

GÖKHAN ATILGAN

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık: Gönül Göner

Kapak Fotoğrafı: TÜSTAV Görsel-İşitsel Arşiv Fonu/Rasih Nuri İleri Arşiv Fonu

İstanbul Şubat 2020

ISBN: 978-605-4513-48-2

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak
No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363
Şişli-İstanbul
Tel: (+90) 212 237 98 92
http://www.tustav.org
e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:
İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

Bu kitap 2019'da yaşama gözlerini yuman Feridun Gürgöz'ün
bağışıyla basılmıştır.

AYDINLIK İÇİNDE DR. ŞEFİK HÜSNÜ

GÖKHAN ATILGAN

İÇİNDEKİLER

SUNU *Erden Akbulut* 9

DR. ŞEFİK HÜSNÜ'NÜN *AYDINLIK* YAZILARI ÜZERİNE 13

Yazar ve Eserin Konumu 14
Bağlam ve Önem 28
Mimari Yapı 39
Kaynaklar 41
Tezler 42
Toplumsal Sınıflar 43
Toplumsal Sınıflar ve Siyaset 55
Türkiye Devrimi 58
Sosyalizm 80
Kaynakça 84

TÜRKİYE'DE İÇTİMAÎ SINIFLAR 87

TÜRK MÜNEVVERLERİ 107

SUNU

1887 Selanik doğumlu Dr. Şefik Hüsnü, daha Paris'te öğrencilik yıllarında J. Jaurès çevresinin sosyalizmiyle tanıştı. Ülkeye dönüp Birinci Dünya Savaşı'nda askerî doktor olarak Çanakkale'de görev yaptıktan sonra Eylül 1919'da Almanya'dan gelen bir grup devrimciyle birlikte İstanbul'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kurarak Genel Sekreterliğini üstlendi; partinin yayın organı *Kurtuluş*'un çıkışında yönlendirici oldu. İstanbul'un İtilâf devletlerinin yönetimine girmesinin ardından 1920 Mart-Nisan aylarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası içinde bir grup arkadaşıyla Komintern'le bağlantı kuran İstanbul Komünist Grubu'nu oluşturdu. Aralık 1920'de Fransız Komünist Partisi'nin Kuruluş Kongresi'ne Tours'da katıldı ve *l'Humanité* gazetesine Türkiye'de işçi sınıfı mücadelesini tanıtan makale yazdı. Komintern 3. Kongresi arifesinde, Haziran 1921'de ilk sayısı yayınlanan *Aydınlık* dergisinin Sadrettin Celal [Antel]

ve [Baytar] Ali Cevdet ile birlikte yayın doğrultusunu belirledi. Komintern 4. Kongresi'nde Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni kurmak üzere oluşturulan Teşkilât Bürosu'nun Sekreterliğini yürüttü. Şubat 1925 TKP Akaretler Kongresi'nin baş örgütçüsü oldu.

İlk kitabını[1] da yıllar önce TÜSTAV Yayınları'na vermiş olan Gökhan Atılgan, bu çalışmada yaşamının ana hatlarını çizdiği Dr. Şefik Hüsnü'yü esas itibariyle *Aydınlık* dergisindeki yazıları bağlamında inceleyip analiz etti. Bu değerli analizi iktibas etmemize[2] izin veren Yordam Kitap'a ve onun genel yayın yönetmeni, TÜSTAV dostu Sevgili Hayri Erdoğan'a teşekkür ediyoruz.

TÜSTAV Akademi 2020 Seminerleri'nde de Dr. Şefik Hüsnü'yü sunan Atılgan, bu çalışmasına, Dr. Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* dergisinde yayınlanmış iki makalesini ekledi: "Türkiye'de İçtimaî Sınıflar" ve "Türk Münevverleri". Bu makalelerin transliterasyonunu yapan Şeyda Oğuz'a ve gözden geçiren Oktar Türel'e teşekkür ediyoruz.

---

1 Gökhan Atılgan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, 3. baskı (İstanbul: Yordam Kitap).

2 Çalışmanın daha önce yayınlandığı kaynak: Gökhan Atılgan, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin İlk Cizgileri: *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*", *Mühürler: Türkiye Sosyalist Hareketinden Eserler*, haz. Gökhan Atılgan (İstanbul: Yordam Kitap, 2019), 13-58.

"Türk Münevverleri" makalesinde Dr. Şefik Hüsnü mütefekkir [düşünür/filozof] ile münevver [aydın] ayrımı yaptıktan sonra, 1930'lu-1940'lı yıllarda da komünistlerin değişik vesilelerle değerlendirecekleri ulusal değer taşıyan münevverler olarak Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp'i ele alıyor. Komünist partilerinde "münevver", daha doğrusu "amele-münevver" sorunu özellikle Komintern 5. Kongresi'nde kabul edilen "Bolşevikleşme" kararı ertesinde alabildiğine önem kazanmıştır. TKP içinde bu sorun, 1929 Muhalefet hareketinin doğuşundan sonra daha da yakıcı bir duruma gelmiş ve o günkü ifadeyle "amelesi ameleleşmemiş bir ülke"de münevverlerin parti içindeki yeri ve rolü, Rusya ve Almanya örneklerinden farklılığının altı çizilerek özellikle tartışılmıştır. Bir kesim "uvriyerist" denebilecek "münevver karşıtı" konumlar alırken, Dr. Şefik Hüsnü Türkiye'yi "amelesi ameleleşmemiş bir ülke" olarak kabul etmemiş ve yine işçi-aydın sorununa daha geniş bir perspektifken yaklaşmıştır.

Dünya komünist hareketinin genel kurmayı Komünist Enternasyonal'de Yürütme Kurulu, Kontrol Komisyonu, Batı Avrupa Bürosu üyelikleri gibi üst düzey sorumluluklar da üstlenmiş olan Dr. Şefik Hüsnü, Komintern'in kapatılmasından sonra, Türkiye'de çok partili yaşama geçilirken Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kuruluşuna önderlik etmiş, 6 aylık

faaliyetin ardından TKP 1947 Davası'nda TKP yöneticisi olarak 5 yıl hapis cezasına çaptırılmıştır. 1950'de çıkartılan Af Yasası'yla özgürlüğüne kavuşmasından kısa süre sonra, 28 Şubat 1952'de yeniden tutuklanarak TKP 1953 Davası'nda yargılanmış ve 5 yıl 10 ay hapse ve 1 yıl 11 ay 10 gün Manisa'da sürgüne mahkûm edilmiştir. 20 Şubat 1957'de tahliye edilen Dr. Şefik Hüsnü, 7 Nisan 1959'da sürgünde yaşama gözlerini yummuştur.

Dr. Şefik Hüsnü, 1919'dan 1959'a kadar 40 yıl boyunca Türkiye komünist hareketinin politik-ideolojik önderliğini yürütmüş bir komünisttir. Ömrünün on yılı aşkın bölümünü cezaevinde, 13,5 yılını siyasal sürgünde geçirmiştir. Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşunun 100. yıl dönümünde TÜSTAV olarak mücadelesi ve anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Erden Akbulut

Şubat 2020

Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin İlk Çizgileri:

DR. ŞEFİK HÜSNÜ'NÜN *AYDINLIK* YAZILARI ÜZERİNE

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm, Şefik Hüsnü Deymer'in *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazılarının seçilmiş bir derlemesidir.[3] Bu bakımdan, tasarlanmış ve orijinal bir kitap olduğu iddia edilemez. Lakin hep aynı ana temalar etrafında döndüğü için bir orijinal kitap vasfını kendiliğinden kazanır. Tarihin çok kritik bir evresinde şekillenen kitap, Türkiye'de Marksist düşüncenin ve sosyalist hareketin kurucu isimlerinden Şefik Hüsnü'nün gözlem, sapta-

3 Şefik Hüsnü'nün, *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* adlı kitabında "Sunuş" olarak yayımlanan (İstanbul: Yordam Kitap, 2017, 13-64) bu makalemi önceden okuyarak eleştirileri ve önerileriyle çok değerli katkılar yapan Erden Akbulut'a, Prof. Dr. Cem Eroğul'a, Prof. Dr. Korkut Boratav'a ve Burak Sönmezer'e müteşekkirim. Yaptığım çözümlemelerin, getirdiğim yorumlarımın ve olası hatalarımın sorumluluğu bana aittir.

ma ve çözümlemelerini içerir. Bu gözlem, saptama ve çözümlemeler Türkiye devrimini toplumsal sınıfların mücadelesi ekseninde, Türkiye'yi içinde şekillendiği tarihsel dönemin ve bölgenin özellikleri içinde ve bunu da dünya kapitalizminin genel bağlamının geleceğe yönelik eğilimleri yönünde kavrar. Kitapta yer alan *gözlemlerde* dünyadan Türkiye'yi ve Türkiye'den dünyayı görebilmenin bakışımlı açıları, Türkiye toplumunu her yöresinden ve kesiminden insanları aracılığıyla tanımanın sıradışı zenginliği ve düşünceye sürekli bir derinlik kazandıran ender bir aklın açılımları hissedilir. Yazılarda yer alan çözümlemelerde maddeci tarih görüşü ve diyalektik yöntem ince ince çalıştırılır. Kitaptaki politik *saptamalarda* kendini gösteren hayret, şaşkınlık ve üzüntüler ise siyasal mücadeleyi kavrayış biçimindeki zaafları ele verir.

Yazar ve Eserin Konumu

Asıl ve tam adıyla Mehmet Şefik Hüsnü Deymer, bazı belgelere göre 1887'de, bazı belgelere göre ise 1890'da Selanik'te doğdu. 7 Nisan 1959'da sürgünde bulunduğu Manisa'da öldü.[4] Babası Makedonya kökenli toprak sahibi bir aileden Hüsnü Paşa'ydı. Paşa,

4 Şefik Hüsnü hakkındaki tüm bilgiler şu kaynaktan edinilmiştir: Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı,* Vazife *Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010).

hukuk öğrenimi görmüş, avukatlık yapmış, yanı sıra da ailesinden gelme toprakları yönetmiş ve büyütmüştü.

Şefik Hüsnü, ilk ve orta öğrenimini Makedonya'da yatılı olarak ve Fransızca diliyle okudu. 1905'te 'pekiyi' dereceyle bakalorya aldı. Aynı yıl Emile Zola'nın romanlarının çoğunu okudu. Bu romanlar, onun dikkatlerini toplumsal sorunlara ve kitle hareketlerine yöneltti. Yine aynı yıl Rusya'da meydana gelen devrimin yarattığı sonuçlar ve yankılar, kendi deyimiyle "muhayyilesini tepetaklak etti". Kitlelerin ve devrimlerin gücü, kişilerin iktidarını ve müesses nizamları sarsıyordu.

Babası Mekteb-i Mülkiye'de okumasını istiyordu. Kendisi ise tabip olma hevesindeydi. Babasının iradesine boyun eğmek yerine yüreğinin sesine uydu ve tıp öğrenimi görmek için gizlice Paris'e kaçtı (1905). Bu tercihin, dönemin eğilimleri düşünüldüğünde tesadüf sayılamayacağını varsayabiliriz. O zamanların ihtilalcileri meslek olarak tabipliği seçerlerdi; zira böylelikle birer 'içtimai tabip' olacaklarına da inanırlar, kendilerini toplumsal bedenin yaralarına ve devleti acze düşüren hastalıklara deva bulmakla vazifeli kılarlardı.[5] Paris'e gidişinin bedelini, babasının maddi desteğinden mahrum kalarak ödedi. Yükseköğrenim hayatı bu nedenle maddeten sıkıntılı geçti. Paris Üniversitesi'nden önce-

5 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim, 1999), 18.

likle fizik, kimya, biyoloji sertifikası aldı, sonra da Paris Tıp Fakültesi'ne kabul edildi. 1912'de tıp fakültesini 'pekiyi' dereceyle bitirdi. (Öğrenim dönemindeki bütün derecelerinin 'pekiyi' olmasına dikkat edelim.)

Türkiye'ye döndüğünde ülke Balkan Harbinin arifesindeydi. 1912'de askere alındı. Selanik'te Hilal-i Ahmer'in bir hastanesinde gönüllü tabip olarak çalıştı. Türkiye mağlup olunca İstanbul'a döndü ve mesleğini icra edebilmek için tâbi tutulduğu sınavı başarıyla verdi. İstanbul Tıp Fakültesi öğretim kadrosuna girmek üzereyken 1914'te Birinci Dünya Savaşı patladı. Tabip olarak yeniden askere alındı. Tüm savaş boyunca Çanakkale'deki askerî hastanede ve siperlerde görev yaptı. Neredeyse altı yıl boyunca askerî tabip olarak çalışmasının Şefik Hüsnü'ye büyük bir toplumsal tecrübe ve gözlem potansiyeli kazandırdığını düşünebiliriz. Zira askerde yurdun her bölgesinden ve her kesiminden halk çocukları çarpışır. Tabipler bu insanların her biriyle konuşabilir, her birinin hikâyesini, hissiyatını, durumunu, kökenini öğrenebilir. Bu da insanın kendi memleketi ve memleketinin insanları hakkında normal şartlarda öğrenemeyeceği kadar bilgi ve anlatıyı biriktirmesini ve bunları bir toplumsal gözlem potansiyeli olarak birleştirmesini mümkün kılabilir. Şefik Hüsnü'nün yazılarındaki izler, özellikle emekçi sınıflar hakkındaki tahlil ve tespitleri, bu varsayımı destekler.

Şefik Hüsnü, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce 1914 yılında evlendi. Eşi, Paris yıllarında tanıştığı ve tutkuyla âşık olduğu Leokadya adlı bir Polonyalıydı. Kızları Meryem, Şefik Hüsnü askerdeyken 1915'te doğdu. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanınca sivil hayata dönen Şefik Hüsnü, İstanbul'da özel bir muayenehane açtı. 1920'de İstanbul Şehremaneti kendisini büyük bir hastanenin iç hastalıkları bölümünü yönetmeye davet etti. Ancak bu görevine daha bir yıl bile geçmeden son verildi. Çünkü gitgide yoğunlaşan komünist faaliyeti kamuoyunun dikkatini üzerine çekmeye başlamıştı. Hastanedeki görevine son verildikten sonra kendi hesabına hekimlik yapmayı sürdürdü. Şefik Hüsnü'nün ikameti ve muayenehanesi İstanbul'un Şişli bölgesindeydi. Bu bölgede mukim olmanın ona Türkiye'nin yüksek sınıflarını, burjuvalarını yakından tanıma ve gözlemleme imkânı yarattığını düşünebiliriz. Ne de olsa yüzyıl başlarında Türkiye'nin yeni zenginleri ve İstanbullu burjuvalar bu muhitte otururlardı.[6]

Şefik Hüsnü'nün sosyalist fikirlerle tanışması Paris'te, Birleşik Sosyalist Parti'nin yayınlarını takip ederek, Jean Jaurès'in, Francis de Pressensé'nin ve Marcel Sembat'ın hatiplik ettiği mitinglere katılarak oldu. Okuduğu ilk ciddi siyasi eser, tutkulu bir hayranı oldu-

6 Orhan Pamuk, *İstanbul: Hatıralar ve Şehir* (İstanbul: YKY, 2015), 64.

ğu Jaurès'in editörlüğünü yaptığı *Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi*'ydi. O sıralarda ülkesindeki gelişmeleri takip ediyor, *l'Humanité* yazı işlerine 1908 Devrimi ile ilgili haber ve yazılar için katkı veriyordu. 1909-1910 döneminde, yani üniversite öğrencisiyken Fransa'daki sol eğilimli gazetelerde yazılar yazmaya başladı. Gelgelelim, doğrudan doğruya Marx'ın eserlerini okumaya girişmesi üniversiteden mezun olduktan sonra (1912), Marksist kuram üzerine yoğunlaşması ise Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra (1918) olacaktı.

Almanya'da Spartakist Devrime katılmış birkaç işçi ve aydınla birlikte 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı (TİÇSF) kurdu ve genel sekreteri oldu. Bu parti, 1920'de illegaliteye geçmek zorunda kaldı. 20 Eylül 1919'da Türkçe ilk Marksist yayın olan ve ilk sayısı Almanya'da yayımlanan aylık *Kurtuluş* dergisinin çıkarılmasına öncülük etti.[7] *Kurtuluş*'un yayımı işgal güçlerince yasaklandı. Mayıs 1920'de TİÇSF içinde Üçüncü Enternasyonal Grubu'nu (İstanbul Komünist Grubu) oluşturdu. Bu grup, Moskova'ya bir delegasyon göndererek Üçüncü Enternasyonal (Komintern) ile ilişkiye geçti. Komintern'in 4. Kongresi'nin 1922 sonlarında aldığı karar uyarınca Türkiye Birleşik

7 1 Mayıs 1919'da Berlin'de yayımlanmaya başlayan ve Şubat 1920'daki beşinci sayısıyla yayın hayatı sonlanan *Kurtuluş* için bkz. Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş* (İstanbul: TÜSTAV, 2007).

Komünist Fırkası'nı kurmak üzere oluşturulan Teşkilat Bürosu'nun Genel Sekreterliğini üstlendi. Şubat 1925'te İstanbul'da yapılan kongreyle Ankara'daki Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve İstanbul'da ağırlıklı olarak Rum işçi ve komünistlerinin örgütü Beynelmilel İşçiler İttihadı ile birleşerek Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdu. Fırka'nın Genel Sekreteri seçildi.

Haziran 1921-Şubat 1925 arasında "Partimizin ideoloğu" olarak nitelediği Sadreddin Celâl (Antel) ile legal Marksist yayın organı *Aydınlık* dergisini çıkardı. 1923'te legal siyasi gazete *Vazife*'yi, o kapatılınca da 1925'te haftalık komünist işçi organı *Orak-Çekiç*'i yayımladı. 1922'de *Komünist Partisi Manifestosu*'nu, 1927-1929 arasında da *Kapital*'in ikinci cildini Türkçeye çevirdi. Manifesto çevirisi *Aydınlık*'ta tefrika edildi. *Kapital* çevirisi ise yayımlanmadı.

17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresinde işçi komisyonunda yer aldı. 1 Mayıs 1923'te devrimci bildiri dağıtmak ve işçi gösterisi düzenlemek suçlamasıyla birkaç hafta hapis yattı. 1 Mayıs 1925'ten hemen önce broşür çıkarma, komünizm propagandası ve komünist parti kurma sebepleriyle Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Lakin tutuklamalar başlamadan birkaç gün önce yurtdışına çıkmıştı.

1924 yılında gerçekleştirilen Komintern 5. Kongresi'nde Kontrol Komisyonuna seçildi. 1926'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) üyesi oldu ve üyeliği 1954 yılına kadar sürdü. Ağustos 1927'de yeniden Türkiye'ye dönerek TKP içinde İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu gibi isimlerle birlikte paralel bir yapı oluşturdu. 1926 Viyana Konferansı'nda oluşan Merkez Komitesini dağıtıp TKP'yi yeniden etken hale getirmek için bildiri çıkarmak da dahil bir dizi etkinlik içine girdi. Eylül 1927'de TKP'ye yönelik tevkifatın Vedat Nedim Tör'e ulaşması ve onun da bildiklerini polise anlatması sonucunda Şefik Hüsnü ve Merkez Komite üyelerini içine alan büyük bir tutuklama yapılarak 1928 TKP Davası açıldı. Bu davada aldığı 4-6 ay hapis cezası bir yıl olarak değerlendirilen 1925'teki cezasıyla birleştirilince bir buçuk yıl hapisle cezalandırıldı. TKP'nin faaliyetlerini İstanbul'da hapishaneden yönlendirmeyi sürdürdüğü gerekçesiyle Yozgat Cezaevi'ne yollandı. Nisan 1929'da tahliye edildikten sonra yeniden Moskova'ya gitti. Komintern'in 6. Kongresi'nde (1928) gıyabında Yürütme Kurulu üyeliğine seçildi.

1930-1933 döneminde TKP'nin teorik yayın organı olan *İnkılâp Yolu*'nu yurtdışında çıkardı. 1925-1930 arasında Komünist Enternasyonal dergisinde bir dizi makale yayımladı. 1931'de Anti-Emperyalist Liga'nın yayın organı olan *The Anti-Imperialist* dergisinin kuru-

luşuna katıldı ve bu dergide uzun yazıları yayımlandı. Anti-Emperyalist Liga'nın haber bülteni de onun denetimi ve katkılarıyla çıktı. Mart 1933'te Almanya'da Reichstag yangınıyla ve Dimitrov'la ilişkili olduğu iddiasıyla tutuklandı. Hakkındaki iddiaları reddetti. Aynı yılın temmuz ayı sonlarında serbest bırakıldı. Moskova'ya döndü ve 1937'ye kadar burada kaldı.

Şefik Hüsnü 1933'te Almanya'da tutuklanırken Türkiye'de de TKP'ye yönelik operasyonların ve tutuklamaların ardı arkası kesilmiyordu. Defterdar Konferansı olarak da bilinen TKP İkinci Konferansı'nın (1932) ardından başlayan tutuklamalarda Komintern görevlisi Greta Wilda da yakalandı. Komintern Yürütme Kurulu, bu tutuklamalarla ilgili olarak Şefik Hüsnü'ye "gizliliğe daha çok uyması gerektiği"ni tembihledi. Şefik Hüsnü, 1932'de TKP'nin desantralize edilmesi için Komünist Enternasyonal'e başvurmuştu. 29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin 10. yıldönümünde çıkartılan afla TKP'nin ülkedeki yöneticilerinin özgürlüğüne kavuşması üzerine TKP'nin yeniden canlandırılması için girişimlerde bulundu ve TKP MK'nin genişletilmiş dış büro toplantısını düzenledi (1934). Bu toplantıda TKP Merkez Komitesi Sekreterliği'ne Reşat Fuat Baraner ve İsmail Bilen [Marat] seçildi ve Şefik Hüsnü de partinin Komintern nezdindeki temsilcisi oldu; ayrıca KUTV'da Türkiye'den gelen öğrencilere öğretmenlik

yaptı. Komintern'in 1935'teki yedinci kongresine Zeki Baştımar ile birlikte temsilci sıfatıyla katıldı ve Kontrol Komisyonu üyeliğine seçildi.

1937'de TKP hakkında tekrardan desantralizasyon kararı alındı ve Şefik Hüsnü ile Reşat Fuat'tan Türkiye'ye dönmeleri istendi. Bu istemin ardında kendisine Komintern yöneticileri tarafından yöneltilen ağır eleştirilerin bulunduğu anlaşılıyordu. Mesela, 15 Nisan 1937 tarihli bir Komintern 'çok gizli rapor'unda Şefik Hüsnü'den şu şekilde söz ediliyordu:

> ... işinde çok ağır biridir, en basit teşkilatçı yeteneğinden ve yığın çalışması alışkanlığından yoksundur, şöhret düşkünüdür, liberaldir, sekterdir ve geçmişte parti yönetiminde tekel iddialarında bulunmuş, böylece aktifleri kendinden uzaklaştırmıştır. ... bütün bu nitelikleri partiyi son derece fena etkilemiş ve parti içindeki zorlukları katmerlendirmiştir. Kuşkusuz ki onun müsamahakârlığı sayesinde fraksiyoncular ve doğrudan polis ajanları uzun yıllar boyunca TKP'yi devamlı çökertmiştir.[8]

Şefik Hüsnü 1 Kasım 1939'da Türkiye'ye döndü. Kızı Meryem'in de Türkiye'ye gelebilmesi için yaptığı girişimler sonuç vermedi. Meryem, Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilgisinden sonra 1 Ağustos 1944'te başlayıp ekime kadar süren Varşova ayaklanma-

8 Akbulut, *Deymer*, 64.

sında Alman işgaline karşı savaşırken öldürülen binlerce Polonyalı direnişçiden birisi oldu.[9] Nisan 1940'ta Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsat alıp Şişli'de muayenehane açarak tekrar hekimliğe başladı. 31 Ocak 1941'de Sivas'ta askere alındı. Ancak ağır mide rahatsızlığı nedeniyle Eylül 1941'de terhis edildi. Artık, desantralize edilmiş TKP içinde herhangi bir yönetici görevi yoktu. Hatta, Nisan 1941'de kendisi hakkında düzenlenmiş bir bilgi notunda "partiyle bağlantıdan ısrarla kaçındığı" belirtiliyordu. 1943 Baharından itibaren Mihri Belli aracılığıyla TKP ile yeniden bağlar kurdu ve *TKP Platform Taslağı*'nı kaleme aldı.[10] Komintern'in kapatılması kararının ardından, 1943'te yeniden başlayan TKP faaliyetleri nedeniyle 1944'teki tutuklamalar çerçevesinde 71 sanıklı TKP Davası 3 Mart 1945'e kadar sürdü. Ayrıca başında Mihri Belli'nin bulunduğu 29 sanıklı İlerici Gençler Davası da 25 Şubat 1946'da tamamlandı.

Şefik Hüsnü, Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağının kalkmasının ardından Türkiye Sos-

9 Rasih Nuri İleri, "Doktor Şefik Hüsnü Değimer", Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010), 116.

10 Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan, 2000), 235. Mihri Belli, Taslak hakkında "Yazarın ülke ve dünya sorunlarını derinlemesine kavrayış yeteneğinin kanıtıydı" değerlendirmesini yapıyor.

yalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (TSEKP) kurdu. Hızlı ve geniş bir örgütlenme potansiyeli sergileyen parti, 16 Aralık 1946'da kapatıldı. Partinin üye ve yöneticileri hakkında 1947 TKP Davası açıldı. 1948'de tamamlanan davada Şefik Hüsnü beş sene hapse mahkûm edildi. Cezasını Aydın Cezaevinde çekerken 15 Temmuz 1950'de Demokrat Parti (DP) iktidarı tarafından çıkarılan af kanunundan yararlanarak dışarı çıktı. Ancak bu sefer de Ekim 1951'de başlatılan TKP operasyonu çerçevesinde Şubat 1952'de tutuklandı. Tam beş sene sonra 1957'de tahliye edildi. 1958 sonbaharında sürgün cezasını çekmek üzere Manisa'ya gönderildi. 7 Nisan 1959'da hayata veda etti.

Şefik Hüsnü'nün öyküsü, Türkiye'de Marksist düşüncenin ve sosyalist hareketin öncü isimlerinden birisinin öyküsüydü. Yurtdışında öğrenim gören, uzun savaşlarda tabip olarak görev yaparak halkla hemdert olan, yıllarca hapis yatan, sürgün cezası çeken, Türkiye komünist hareketini kuran ve onu dünya komünist hareketiyle ilişkilendiren, Türkiye'nin Marksist bakış açısıyla ilk tahlillerini yapan, sosyalist programlarını yazan, zekâsı, Marksist kurama hâkimiyeti ve gözlem yeteneğiyle öne çıkan, buna karşılık siyasal mücadelede öngörüleri, adımları ve kararlarında aynı feraseti gösterebildiği hayli tartışmalı olan bir devrimcinin öyküsü...

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazılarından seçilmiş bir derleme olduğu belirtilmişti. *Aydınlık*'ın ilk sayısı Haziran 1921'de çıktı. Dergi, 1 Aralık 1921'de çıkan 6. sayısından itibaren İngiliz işgal sansürü tarafından yasaklandı. 7. sayısını yaklaşık sekiz ay sonra 20 Temmuz 1922'de çıkarabildi. "Fevkalade Gençlik Nüshası" başlığıyla yayımlanan 31. ve son sayısı ise Şubat 1925 tarihini taşıyordu. Şefik Hüsnü'nün kendi verdiği bilgiye göre derginin önceleri bin olan baskı adedi son sayılarında iki bine çıkmıştı.[11] Şefik Hüsnü bu son ve özel sayı haricinde bütün sayılarda en az bir yazı yazdı.

Aydınlık, TİÇSF'nin legal yayın organı görünümündeydi.[12] Derginin 'mesul müdür'ü Sadreddin Celâl'di. Lakin dergiye damgasını vuran sürükleyici isim Şefik Hüsnü'ydü. Derginin yazarları arasında; Sadreddin Celâl (Antel), Leman Sadreddin, Refik Nevzad, Nâzım Hikmet, Yaşar Nezihe (Bükülmez), Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), Kerim Sadi, Burhan Asaf (Belge) gibi isimler vardı. Bu yazar kadrosuna ba-

11 Şefik Hüsnü, "Türkiye'de Komünist Hareket", *Komintern Belgelerinde Türkiye-5, Şefik Hüsnü, Yazı ve Konuşmalar* (İstanbul: Kaynak,1995), 62-67, 62.

12 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 1. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012), 67-68.

kınca, sonradan *Kadro* dergisini çıkaracak ekibin önemlice bir kısmının ilk yazarlık deneyimlerini *Aydınlık*'ta kazandıklarını görmek mümkün olabiliyor.[13] Hatta, *Aydınlık*'ın TKP içindeki 'büyük kırılma'nın rahmi olduğunu söylemek bile mümkün.

Aydınlık, Milli Mücadele yıllarından Takrir-i Sükûn'a uzanan evrede İstanbul'da sol yayıncılığın omurgasını oluşturmasının yanı sıra (THİF yayın organı *Yeni Hayat* daha kısa süreli olarak Ankara'da aynı işlevi görmüştü) dönemin entelektüel yayınları içinde belirli bir düşünsel derinliği olan ender dergilerden biriydi. Bununla beraber belki de en önemli özelliği, "Türkiye'de Marksizmin bilimsel temellerini atan dergi" olmasıydı.[14] Bu açıdan bakıldığında Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazıları Türkiye'de Marksist düşüncenin ilk yetkin, özgün kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Aydınlık, sadece dergi yayıncılığı yapmamış, on üç tane de broşür yayımlamıştı. Bu broşürlerin yazarları ve çevirmenleri arasında Şefik Hüsnü, Ali Cevdet, Sad-

13 Hatırlanacağı üzere, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge ve Vedat NedimTör; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin ve Mehmet Şevki Yazman ile birlikte Ocak 1932-Aralık 1934 arasında 36 sayı yayımlanacak *Kadro* dergisini çıkarmışlardı. *Kadro* hakkında bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadroculari ve* Kadro*'yu Anlamak* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2003).

14 Zafer Toprak, "*Aydınlık* Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Feminizm", *Müteferrika*, 50 (2016): 3-50.

reddin Celâl, Ethem Nejad, Ahmet Cevat ve Şevket Süreyya bulunuyordu. Eserleri tercüme edilen yazarlar ise şunlardı: Marx, Engels, Buharin, Preobrajenski, Ö. Varga, Zinoviyev, Kamanev, P. Paskal.[15] *Aydınlık*, bu broşürlerin birinde kendisini "Türkiye'de, milli ve beynelmilel işçi hareketlerini ilmî bir surette tetkik eden ve Marksizm esaslarını izah eden *Aydınlık* mecmuası" olarak tanımlanıştı.[16] Dergi ve broşürleriyle bir bütün olarak düşündüğümüzde ona Kerim Sadi gibi "Aydınlık Külliyatı" demek uygun görünüyor.

Şefik Hüsnü'nün Marksist kuramdan beslenen kalemi, *Aydınlık*'ta ana renklerini toplumsal sınıflar üzerinden karmak suretiyle yepyeni bir Türkiye manzarası çiziyordu. Bu manzara Türkiye'yi toplumsal sınıflar perspektifiyle çözümlemeye; Kemalist Devrimin kökenlerini, halihazırdaki adımlarını ve bu adımların gelecekte nereye doğru evrilebileceğini öngörmeye; sosyalizmin Türkiye devriminin yörüngesi olmasının tarihsel ve mekânsal olasılıklarını saptamaya odaklanmıştı. Eser, Türkiye'de kendini önceleyen güçlü bir birikime ya da mirasa yaslanmıyordu; ne var ki kendinden sonra gelen Marksist yazını önemli ölçüde etkilemişti. *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*'de or-

15 Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı* (İstanbul: İletişim, 1994), 586-587.

16 A.g.e., 587.

taya konulan tezler ve bu tezlere kaynaklık eden çözümlemeler ya sahiplenici bir yaklaşımla devralındı ve korundu ya da retçi bir yaklaşımla eleştirilip dışlandı. Beri yandan özellikle 1980'li yıllardan sonra kendi tarihinin yeni bir evresinde seyretmeye başlayan sosyalist sol, Türkiye'de Marksist düşüncenin bu ilk özgün kaynaklarından biriyle ne olumlu ne de olumsuz bir ilişki kurdu; âdeta tarih ile bugün, geçmiş ile şimdi arasındaki bağlantı koptu. Böylelikle Şefik Hüsnü ve eseri önemli ölçüde tarihe karıştı. Buradaki anlamıyla tarihe karışmak, tarihin içinde erimek ve şimdiki zamanla ilişkisi büyük ölçüde kesilmek anlamındadır. Buna karşılık tarihsel değeri olan her şey gibi, Şefik Hüsnü'nün ilk yazılarının da yitip gitmesi mümkün değildir. Bu yazılar, Türkiye sosyalist hareketi ve Marksist düşünce tarafından kendi doğum izleri olarak taşınacaktır.

Bağlam ve Önem

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'deki ilk Şefik Hüsnü yazısının tarihi 1 Haziran 1921 ("Türkiye'de İçtimai Sınıflar"), son yazısının tarihi ise Şubat 1925'ti ("Türkiye'de İktisadi Mesele"). Bu iki tarih arasında yaklaşık üç buçuk yıllık bir zaman aralığı vardı. İlk yazı yayımlandığında İstanbul işgal altındaydı (13 Kasım 1918-6 Ekim 1923). Son yazı yayımlandığında ise Takrir-i Sükûn Kanunu

çıkmak üzereydi (4 Mart 1925). Aslına bakılırsa, bu zaman aralığı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve şekilleniş dönemine denk geliyordu ve Cumhuriyet tarihinin en kritik evrelerinden biriydi. Bu kritik evrede bir yandan ulusal mücadele zaferle sonuçlandırılmış, bir yandan da siyasal bir devrimin temelleri atılmıştı. Bu açıdan bakıldığında sürmekte olan bir ulusal mücadele (kurtuluş) ve sürmekte olan bir burjuva devriminin (kuruluş) *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*'in bağlamını kurduğunu söyleyebiliriz.

Kitabın bağlamını oluşturan koşullarda Türkiye proletaryası güç, örgütlülük düzeyi ve siyasal bakımdan ileri bir noktada değildi. İstanbul'da on bine yakını vasıflı, yüz bin işçiden söz edilebiliyordu ve bunun sadece 12 bin kadarı örgütlüydü. Bunun yanı sıra Ereğli, Zonguldak ve İzmir gibi işçi şehirlerinde de örgütlenme çabaları vardı.[17] Türkiye'de işçi sınıfının siyasal örgütlenmesi bakımından durum bir düzeyde canlıydı ama, aynı zamanda bölünüktü de. 15 Şubat 1925'te yapılan birlik kongresine (Akaretler Kongresi) kadar işçi sınıfının siyasal örgütleri farklı yataklardan akmaktaydı.[18] Kanaatimce, Türkiye burjuvazisi ise süregiden devrimde belirleyici bir ağırlığa sahipti. Bir kere ulu-

17 Bu bilgiler, Şefik Hüsnü'nün "Türkiye'de İşçi Hareketi" başlıklı yazısından, Akbulut ve Tunçay, *Aydınlık Çevresi*, s. 78-79.

18 Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İstanbul: İletişim, 2013).

sal direnişe liderlik eden asker-sivil yönetici kadroya yön veren ideolojinin sınıfsal niteliği burjuvaydı. Beri yandan bu tabaka yeni devletin dizginlerini ele alınca burjuvazi ve daha beriden de toprak ağaları bu kadronun etrafında kümelenmişti. Böylelikle ideolojisi ve yön verici sınıfları itibarıyla devrim bir burjuva devrimi olarak şekillenip gelişti.[19] Bununla beraber, o zamanlar Lenin önderliğindeki Komintern, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu azgelişmiş ve bağımlı ülkelerin, muzaffer proletaryanın yardımıyla kapitalist ekonomik gelişme aşamasını atlayarak Sovyet düzenine ve sosyalizme sıçrayabileceğini öngörüyordu. Bu bakımdan da geri kalmış ülkelerde kapitalist gelişme değil, sınıf bilincinin gelişmesi yoluyla sosyalizm saflarına kazanılabilecek işçi ve köylülerden oluşan komünist örgütler yaratılmasının gerekliliği vurgulanıyordu.[20]

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in oluştuğu bağlamın bir başka özelliği İstanbul'da ve Anadolu'da esen sosyalizm ya da Bolşevizm rüzgârlarının Mustafa Kemal Paşa tarafından dikkatli ve kararlı adımlarla dindirilmesiydi. Gelin bu sürece biraz yakından bakalım.

---

19 Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 78-80.

20 Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923* (London: MacMillan, 1984).

Yunus Nadi, 6 Eylül 1920'de yayımlanan "Yeni Hayat" başlıklı makalesinde "Dünya bir inkılâbın içindedir ve biz de o inkılâbın tam ortasında bulunuyoruz. Başında Bolşevik Rusya olmak üzere bütün Şark, Garbe karşı ya kıyam etmiş ya kıyam etmek üzere bulunuyor" diye yazmıştı.[21] Bu sözler, 1920 sonbaharında Anadolu'nun kalbinden dünyanın gidişatının nasıl göründüğünün çarpıcı bir betimlemesiydi. Bu satırlardan kısa bir süre önce, Temmuz 1920'de Büyük Millet Meclisi Heyeti askerî ve siyasi ittifak talebiyle Moskova'ya gitmişti. Bir ittifak mümkün olmamışsa bile Ankara Hükümeti yüzünü Moskova'ya dönmüştü. 16 Mart 1921'de RSFSC ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" TBMM Hükümetinin büyük bir devletle imzaladığı ilk büyük antlaşmaydı. Türkiye'nin dönemin koşulları içinde en güçlü devlet olan İngiltere'ye direnebilmesi RSFSC'nin maddi, askerî ve manevi desteğiyle mümkün olabilmişti.[22] Bu bağlam, Bolşevizme duyulan sempatiyi artırmış

21 Akal, *Paşa Hazretleri*, 223.

22 Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Agora, 2006); A. Şemsutdinov ve Y. A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu: Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, çev. A. Hasanoğlu (İstanbul: Bilim, 1979); Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980* (İstanbul: İletişim, 2005), 155-177; Akal, *Paşa Hazretleri*.

Anadolu'da sosyalizm rüzgârları esmeye başlamış ve bu rüzgârlar Büyük Millet Meclisi'nin içine doğru sokulmuştu. Misal; THİF'nin en saygın ve aktif üyelerinden birisi olacak olan Nâzım Bey (Resmor) Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın adayı olan Refet Bey'den daha fazla oy alarak Dahiliye Vekili seçilebilmişti.[23]

RSFSC ile iyi ilişkiler ve yanı sıra da Anadolu'da esen sosyalizm rüzgârları Mustafa Kemal Paşa'nın, halkçı bir söylem tutturmaya özen göstermesini beraberinde getirmişti. Paşa, 12 Temmuz 1920'de yaptığı bir konuşmada "... bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyyesi, milletin temayülât-ı asliyyesini ispat etmiştir; o da halkçılıktır ve halk hükûmetidir. Hükûmetlerin halkın eline geçmesidir" diyerek halka yaslanan bir yönetim biçimi benimsediğini vurgulamıştı. 21 Ekim 1920'de "... Türkiye Büyük Millet Meclisi hayat ve istiklalini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı kanaatindedir" beyanatını vermişti. Nihayetinde 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasında "... biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbâb-ı say'ız, zavallı bir halkız! ... heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliye-

23 Akal, *Paşa Hazretleri*, 518-519.

mizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece mücahedeyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız" sözleriyle emperyalizm ve kapitalizme karşı emekçi sınıfların sözcülüğünü üstlenmiş bir siyasal lider görünümüne girmişti.[24]

Bir yandan Ankara-Moskova yakınlaşması ve bir yandan da dikkatlice kurulan halkçılık söylemi uzaktan bakıldığında Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki ulusal direnişin devrimci bir proletarya hareketi olarak algılanmasına dahi sebep olabiliyordu. Şefik Hüsnü, TİÇSF temsilcisi olarak Fransız Sosyalist Partisi'nin 18. Ulusal Kongresine katıldıktan sonra (Tours Kongresi olarak da bilinen bu kongre Fransız Komünist Partisi'nin kuruluşuna zemin oluşturmuştu) *l'Humanité* gazetesine 4 Ocak 1921'de yazdığı "Türkiye'de İşçi Hareketi" başlıklı yazıda bu yanılsamaya dikkati çekmişti:

> Anadolu'daki Kemalist hükûmet Rusya'daki Sovyet cumhuriyetiyle dostluk ilişkileri kurmaya başladığından bu yana, Batı Avrupa basınında bu milliyetçi hareket ile proletarya hareketini kabul edilemez bir biçimde birbirine karıştırma eğilimi görülüyor.[25]

24 Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923* (İstanbul: Doğan, 2013), 404-409.

25 Akbulut ve Tunçay, *Aydınlık Çevresi*, 78.

Uzaktan bakanların Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği ulusal direnişi sanki bir proletarya hareketiymiş gibi algılamaları Türkiye'nin o zamanki atmosferini yansıtması bakımından önemliydi. Gelgelelim, Mustafa Kemal Paşa, Bolşevik Rusya'dan alacaklarını aldıktan sonra Anadolu solunu bitirici hamlelerini belirli bir plan dahilinde ve kararlılıkla yapacaktı. Paşa, resmî bir komünist parti kurmaktan can almaya kadar, yasak koymaktan zindana atmaya kadar her yolu kullanarak sosyalist solun soluğunu kesti. Türkiye proletaryasının bağımsız bir sınıf olarak örgütlenmesinin ve toplumsal mücadeleler sahnesinde bir ağırlık oluşturmasının yollarını tıkadı. Toplumsal sınıfları ve bunların aralarındaki çelişkilerden doğan mücadeleleri temel alan Marksizmin kendi dünya görüşü karşısındaki biricik alternatif olduğunu biliyordu. Sınıf mücadelesi, geliştirmeye çalıştığı kapitalizm ve burjuvazinin önünde ancak bir engel olabilirdi ve o da bu engeli ortadan kaldırmak için işçi sınıfı örgütlerinin yanı sıra sosyalizmin bütün belirtilerini amansızca bertaraf etti.[26] Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldıktan sonra Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketi mahvedilmiş durumdaydı.

Mustafa Kemal Paşa, aynı kararlılıkla tepeden bir burjuva siyasal devriminin adımlarını da atıyordu. Eski

26 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal, 1995), 84, 91.

devlet ve rejim yıkılıyor, saltanat ve derebeyliğin kalın kabuğu kırılıyor ve Türkiye, sarsıcı adımlarla Batı'nın burjuva uygarlığının yörüngesine sokuluyordu. Paşa, işçilerden ve köylülerden mürekkep savaşçı bir kitlenin başında Sovyet işçi sınıfının desteğiyle emperyalizme karşı dövüşmüştü ama, ne bağımsız bir devlet kurmanın ötesine geçerek emperyalizmin dünya çapındaki hâkimiyetinin sona erdirilmesine yönelik bir ufuk çizmiş, ne de kapitalizm karşıtı bir tavır geliştirmişti. Bilakis Türkiye'ye emperyalist-kapitalist dünya içinde bir yer açmayı hedeflemiş, devletin yapısında ve toplumsal ilişkilerde burjuva sosyoekonomik bir formasyonun gelişmesinin önünü açmak için gerekli devrimci adımları kararlıca atmıştı.[27] Onun açtığı büyük kapıdan bir sosyalist devrimin uç verebileceğine ilişkin fikirlerin gelişmesi, Bolşeviklerle zorunlu olarak yaptığı antlaşmalardan ve dostane ilişkilerden, emperyalist ordulara karşı emekçilerden kurulu bir ordunun başında çarpışırken tutturduğu halkçı söylemden ve eski rejimi kararlı adımlarla tepelemesinden kaynaklanıyordu.

RSFSC açısından ise o zamanlar merkezî önemde olan şey, hemen güneyinde, emperyalist güçler-

27 Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* (İstanbul: Yordam Kitap, 2010), 77, 120.

le uyuşmazlık içinde olan bir Türkiye görmek idi.[28] Unutmayalım; RSFSC'ye yönelik saldırının mızrak başı ve Asya'daki önde gelen emperyalist olan İngiltere, on dokuzuncu yüzyılda Rusya'ya karşı Türk bağımsızlığının hamiliği rolünü terk etmiş ve Türkiye'nin en amansız düşmanı konumuna gelmişti. Bu durumda Türkiye'nin, İngiltere'nin zayıf düşmesine ve başta Hindistan olmak üzere Müslüman ülkelerde herhangi bir biçimde engellenmesine katkıda bulunacak ulusal mücadelesinin RSFSC'nin ve dünya sosyalist devriminin değirmenine su taşıyacağı aşikârdı. Lenin'in Komintern'in İkinci Kongresinde (1921) çizdiği ufka göre dünya sosyalist devrimi, proletaryanın burjuvaziye karşı verdiği mücadelenin yanı sıra bütün geri kalmış ülkelerin emperyalizme karşı verdikleri mücadeleyle şekillenecekti.[29] Neresinden bakılırsa bakılsın, Türkiye'deki ulusal mücadele RSFSC tarafından desteklenmesi zorunlu bir hareket olarak görülüyordu. Hatırlayalım; Nikolay Buharin Nisan 1923 gibi geç bir tarihte, Kemal Paşa Türkiye sosyalist solunu kahreden adımlarının çoğunu atmışken bile, "Türkiye, komünistlere yapılan bütün eziyetlere rağmen devrimci bir rol oynamaktadır;

28 Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler 5 [1808-1980]* (İstanbul: Tekin, 1997), 352.

29 A. I. Sobolev, *Outline History of the Communist International* (Moscow: Progress, 1971), 85-87.

çünkü bütün olarak emperyalist sistem karşısında yıkıcı bir araçtır" diyecekti.[30]

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in hassas bir biçimde dikkate alınması gereken bağlamı, hakikaten eşi menendi olmayan bir bağlamdı: Bolşeviklerle yakınlaşan, onların desteğiyle Batı emperyalizmine karşı galip gelen ve sonra kendi burjuva devriminin yolunda kararlılıkla yürüyen, bu yürüyüşünde de komünistleri kararlıca bertaraf eden bir lider... Bu lider öncülüğündeki burjuva devrimini, Batı emperyalizmiyle ihtilaf halinde olduğu müddetçe komünistlere yaptığı ağır baskılara rağmen desteklemeyi sosyalizmin anayurdunun hemen güneyinin güvenliği ve sosyalist dünya devriminin geleceği bakımından elzem gören bir RSCSF... Örgütlenmeye, sesini duyurmaya, ağırlığını hissettirmeye yeni yeni başlayan bir Türkiye işçi sınıfı... Anadolu ve Rumeli'de göz çevrilen ve rüzgârına yüz verilen bir sosyalizm... İşçi sınıfını örgütlemeye, harekete geçirmeye, ideolojik hegemonya mücadelesi alanında Marksist bir ağırlık oluşturmaya ve bunların süregiden devrimi etkileyebilecek bir mihrak olarak öne çıkmasını sağlayacak siyasal bir parti etrafında birleşip etkinleşmesini sağlamaya çalışan bir Şefik Hüsnü... Onun bu çabasının değişik boyutlarını yansıtan yazılardan oluşan bir eser...

30 Carr, *The Bolshevik Revolution*, 484.

Aslına bakılırsa *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*'i önemli kılan da böylesine kritik ve eşsiz bir bağlamda ortaya çıkması ve kendini önceleyen bir mirasa yaslanmamasıydı. Şefik Hüsnü, Türkiye'nin tarihsel doğrultusu, toplumsal sınıfları ve tabakaları, devrimlerinin yönsemeleri hakkında Marksist çözümlemeler, saptamalar yapar ve bunlardan siyasal sonuçlar çıkarmaya çalışırken devraldığı güçlü bir yerel düşünsel birikim yoktu.[31] Yazıları Marksizmin genel birikiminden esinleniyor ve büyük ölçüde Komintern'in çizdiği çerçeve içinde kurgulanıyordu. Unutmayalım; kendisi Komintern'de değişik düzeylerde görev yapmıştı ve partisi de Komintern'in 'Türkiye Şubesi' idi. Bununla beraber Marksizmin ve Komintern'in önermeleri üzerinden Türkiye'ye bakarken kendi sözünü, kendi sesiyle söylüyordu.[32] Türkiye için ilk olmanın dezavantajlarını ve

31 Bir doktrin olarak Marksizmin Türkiye'de kendini önceleyen düşünsel bir birikimin üzerine gelip oturmadığını vurgulayan önemli bir makale için bkz. Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu", *Praksis*, 2002 (6), 9-21.

32 Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın kendine has üslubuyla söylediği gibi, bu şu anlama geliyordu: Dünya devrimi savaşında filo komutanlığı Komintern'deydi, fakat her parti, savaşın değişik aşamalarına göre gereken mücadele slogan ve biçimlerini uygulayan bir tamın parçasıydı, örneğin bir savaş gemisiydi. Hikmet Kıvılcımlı, *Yol 2* (İstanbul: Bibliotek, 1992), 12-13. Bu benzetmeden yola çıkarsak, Şefik Hüsnü bir savaş filosuna bağlı bulunan bir savaş gemisinin kaptanı gibiydi. Bu derlemede yer alan yazılarında ortaya koyduğu görüşlerden ötürü Komintern yetkililerince eleştirilebilmiştir. Mesela, 17 Haziran-8 Temmuz 1924 tarihlerinde

avantajlarını bir arada yükleniyordu. Kitap, Türkiye'de Marksist düşüncenin kurucu metinlerini içermek bakımdan tarihî bir değer kazanırken, onun kendi içsel serüveninde geleneğin ve eleştirinin başlangıç noktası olarak kabul ediliyordu. Bazen sahip çıkılan geleneğin ecdadı, bazen de sonraki bilançonun sorumlusuydu.

Mimari Yapı

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm orijinal bir kitap olarak tasarlanıp yazılmadığı için bir bütün olarak kendine has bir mimari taşımaz. Bununla birlikte bu bahiste iki şey söylenebilir. Bunlardan birincisi editoryal düzenlemeyle ilgilidir. Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazıları, bu seçkide bir araya getirilirken konuların ağırlık eksenine göre bir tasnif yapılmıştır. Birinci kümede toplumsal sınıflar merkezli yazılar yer almaktadır. Aydınlar ve kadınlar üzerine iki önemli yazı da bu kümenin içine düşürülmüştür. İkinci kümede Türkiye Devrimi üzerine yazılar bulunmaktadır. Sonuncu küme ise sosyalizm üzerine yazılara ayrılmıştır.

Moskova'da toplanan Komintern 5. Kongresi'nde Komintern Yürütme Kurulu Üyesi D. Z. Manuilski, *Aydınlık*'ı açıkça eleştirmiş, Şefik Hüsnü de bu eleştirilere yine *Aydınlık*'taki "Devlet İnhisarına Niçin Taraftarız" başlıklı yazısında olgunlukla cevap vermiştir. Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 2. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012), 65, 80.

Mimari bahsinde söylenecek ikinci şey, Şefik Hüsnü'nün yazma tarzıyla ilgilidir. Hangi yazısını ele alırsak alalım aşağı yukarı aynı yöntemi takip eden bir tarzdır bu. Türkiye'nin 1921-1925 dönemine yayılan çok kritik evresindeki gelişmeleri dünya ve bölge bağlamına oturtması, kapitalist dünya sisteminin eğilimlerini her an göz önünde tutması, buna karşılık sosyalizmin dünya çapındaki ilerleyişini hesaba katması, bunları da Türkiye'nin içsel gelişmeleri olarak kavraması yazılarının mimari üslubuna rengini çalan yöntemsel özellikleridir. Bu geniş perspektifi harekete geçirici saikin toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler, çelişkiler ve mücadeleler olması Şefik Hüsnü yazılarında neredeyse temel kaidedir. Bu bahiste söyleyebileceğimiz bir başka özellik de, Şefik Hüsnü'nün kibirden ve sekterlikten uzak yaklaşımıdır. Bazı yazılarında özellikle göze çarpacağı gibi, en hayati konularda aldığı eleştirileri bile sakinlikle ve akılla tartışmayı yeğleyen, eleştiriye kıymet veren, özeleştirel düşünmeyi erdemlice içselleştiren bir yaklaşımdır bu.[33]

33 Özellikle, "Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?" ve "Devlet İnhisarına Niçin Taraftarız?" başlıklı yazılar.

Kaynaklar

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'de yer alan makalelerin yazım yıllarında Marksist yazında kaynak gösterme ve referans gösterme kurallarına günümüzdeki biçimiyle titizce bağlılık söz konusu değildi. Ayrıca kitle dergileri için yazılmış kısa yazılarda bunun gerekli olduğu da söylenemezdi. Bu bakımdan Şefik Hüsnü'nün kuramsal dağarcığını oluşturan kaynakları, bunlar arasındaki ilişki ve etkileşimleri tartışmaya açma imkânımız bulunmuyor. Bununla beraber Şefik Hüsnü'nün Aydınlık yazılarında beslendiği havzaya işaret etmek yerinde olacaktır.

Tekrar hatırlayalım; *Aydınlık* dergisi Haziran 1921 ile Şubat 1925 arasında yayımlanmıştı. Bu tarih aralığında dünya sosyalist hareketinde bir başını Stalin'in çektiği yarılma henüz söz konusu değildi. Lenin 21 Ocak 1924'te ölmüş, Marksizmin Stalinci yorumunun belirginlik kazanması ise ancak 1927'den sonra olmuştu. *Aydınlık*'ın yayım yıllarında Lenin ve Troçki'nin kuramsal yön vericiliği dünya sosyalist hareketinin çerçevesini çiziyordu. Bu çerçeve, Şefik Hüsnü'nün yazılarına, en çok da Türkiye devrimi üzerine yazılarına rengini veriyordu. Bu yazılarda aşamalı devrim mantığının izlerine rastlanmıyordu; buna karşılık sürekli devrim kavrayışının uyarlanışları, ana doğrultunun hatlarını çiziyordu.

Beri yandan, *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* yazıları Şefik Hüsnü'nün yurt ve dünyadaki gündelik gelişmeleri zamanın iletişim olanaklarına nazaran çok yakından takip ettiğini; bunun yanı sıra da Marksizmin kuramsal birikimine son derece hâkim olduğunu gösteriyordu.

Tezler

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in içinde yatan çözümlemeleri ve bu çözümlemelere yaslanan tezleri tematik bir biçimde ortaya sermek yerinde olacaktır. Temaları, kitabın adına yerleşen sıraya uygun bir şekilde dizip, önce sınıflar, sonra devrim ve sonra da sosyalizm üzerine tezlere bakabiliriz. Fakat bu bakıştan önce Şefik Hüsnü'nün toplumsal sınıflardan bahsederken aynı zamanda Türkiye devriminden, Türkiye devriminden bahsederken aynı zamanda sosyalizmden bahsettiğini aklımızın bir köşesinde tutmamız gerektiğini hatırlatalım. Onun yazılarında sınıflar, devrim ve sosyalizm birbirinin içinde erimiştir; ki bu da siyasal perspektifinin yanı sıra kullandığı diyalektik yöntemle ilişkilidir. Yazıların tema başlıkları altında toplanmış olması, sadece ve sadece onların ağırlık noktalarını gösterir; o kadar.

Toplumsal Sınıflar

Şefik Hüsnü, Türkiye'de toplumsal sınıflar ana temasında burjuvazi, işçi sınıfı, köylülük, kadınlar ve aydınların Türkiye'deki özgüllükleri üzerine tezler ileri sürer.

Şefik Hüsnü, Türkiye'de toplumsal sınıfların oluşumunun kendine özgülükleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgülükleri arasındaki uygun ilişkiyi yakalar. Buna göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun 'merkezî feodalite' olarak kabul edeceğimiz toplum yapısı ile çok dinli, çok etnili bireşimi sosyal sınıfların oluşumunda şekillendirici bir rol oynamıştır.

İmparatorluğun merkezî yapısı, toplumda imtiyazlı sınıf ve tabakaların oluşumunda en üst makam olan padişahı söz sahibi yapmış; padişah, kökenine bakmaksızın dilediğini zirveye çıkarmış, dilediğini dibe düşürmüştü. Bu, ayrıcalıklı sınıfların kaderlerinin de padişahın iki dudağının arasına yerleşmesi anlamına geliyordu; ki Batı'daki sınıf oluşumlarından hayli farklı bir yöndü. Osmanlı'da ne kralla ittifak yaparak lordlara ve ruhbana karşı mücadele eden bir burjuvazi vardı, ne de emekçi sınıflara liderlik ederek kralı tahttan indirmeye kalkışan bir burjuvazi. Osmanlı üst sınıfları, bunun yerine, devletle ilişkilerini yüzyıllar boyunca üst

makamın iradesine teslim etmişlerdi. Beri yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda etnik birlik, sınıf birliğinden üstün geliyor, husumet ve rekabet içindeki cemaatler, dinlerini, göğüslerinde bir alametifarika gibi taşıyorlardı. Aralarında etnik kökenler ile dinsel inanış farklılaşmasına göre iş farklılaşması da olmuştu. Müslüman ve Türk olanlar için devlette memur ya da orduda kumandan olmak makbuldü, bu hedefe ulaşamayanlar ise çiftçi ya da asker olurdu. Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler ise üretimi ve tüketimi düzenleme tekelini ellerinde tutarlar, uluslararası ekonomik ilişkileri çekip çevirirlerdi. Bu bakımdan da sosyal sınıflar Türkler arasında henüz rüşeym halindeyken bile öbürlerinde gözle görülür haldeydi. Sınıflar ile üretim ve tüketim dünyasının içindeki konumlanışların hükümdara, dine ve etnisiteye göre şekillendiği Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizme özgü sınıfların belirmeleri, siyasetin ekonomi üzerindeki 'anormal' egemenliğinin sönmeye başladığı Tanzimat (1839) ile birlikte olmuş, 19. yüzyılın sonlarında ise somut bir hâl almıştı.[34]

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal sınıflarla ilgili bu önemli, geliştirilmesi ve derinleştirilmesi gerekli tez, Marksist sınıf çözümlemesine kuramsal katkılar getirebileceği gibi, olgusal bir zenginlik de katabilecek ışıltıdadır.

34 "Türkiye'de İçtimai Sınıflar" 67-79.

Şefik Hüsnü'nün sosyal sınıfların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kendine özgülüklerine ilişkin keşifleri, İkinci Meşrutiyet ve Kemalist Devrim dönemleri için de aynı incelik ve özgünlükte sürer. Şefik Hüsnü'ye göre; İkinci Meşrutiyet dönemi, işbölümünde etnisite farklarının belirleyici olmaktan çıkmaya başlaması, sınıfların bilinçli üyelerinin sınıf içi birleşmelere yönelmesi ve sosyal sınıfların bütün özellikleriyle belirmesi için dönüm noktasıydı. Bu dönüm noktasında büyük bir tarım ülkesi olan Türkiye'de sosyal sınıfların oluşum özelliklerini belirleyebilmek için onları kentlerde ve kırlarda ayrı ayrı gözlemlemek gerekiyordu.

Büyük kentlerde burjuvazi iki farklı türden aileden geliyordu. Birincisi 'zadegân'a da benzetilebilecek, ordunun ve yönetim aygıtının zirvelerinde yer tutmuş, servet biriktirmiş meşhur ailelerden gelme burjuvalardı. Burjuvazinin, har vurup harman savura savura, günlerini gün ede ede çözülen bu kesimi en sonunda çökmeye mahkûmdu. İkincisi ise, bir tür asilzade olan birincilerin aksine işbilirlikle, fırsatçılık, vurgunculuk ve karaborsacılıkla, bankerliğe ve cümle sanayi dallarına sıçrayabilen burjuvalardı. Bunlar, türlü yollarla edindikleri hükümet desteğini bir silah gibi kullanma kabiliyetindeydiler. İttihat ve Terakki'nin iktisadi stratejisiyle, Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde bulunan yabancı sermaye acentalığını mülk edinmişler, ecnebi

finans kapitalin ortağı ve uşağı olmuşlardı. Burjuvazinin bu kanadı, cumhuriyetin kuruluş sürecinde büyük şehirlerde etken bir rol oynayarak aydınları, işçileri ve esnafı kendi sınıf çıkarlarının peşine takıp harekete geçirebilmişti. Bu sınıfın siyasi örgütü, Şefik Hüsnü'nün saptamasına göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştu. Buna karşılık, Halk Fırkası ise ulusal pazarın yabancılar tarafından sömürülmemesini, ulusal ihtiyaçların yine ulusal üretim araçlarıyla sağlanmasını, ulusal üretim kollarının birbirini tamamlamasını, dış müdahalelere mahal vermeyecek dengeli bir ulusal ekonomi kurulmasını hedefleyen sınai sermaye zümresi yaratmaya yönelmişti. Bu yaratım için de yüzünü Anadolu küçük burjuvazisine dönmüş, hükümet desteğiyle bunların içinden sıyrılan kapitalistleri korumaya özen göstermişti.[35] Gelgelelim, Şefik Hüsnü, Halk Fırkası'nın hükümet desteğiyle elinden tuttuğu sınai sermayenin kendi araçlarıyla kendi hedeflerine ulaşa-

35 Bülent Tanör, Mütareke döneminde toplumsal sınıflar ile siyaset arasındaki ilişkilerin İstanbul ve taşrada farklılaştığını saptarken, Şefik Hüsnü'nün on yıllar önceki gözlemleriyle uygunluk içindeydi. Tanör'e göre; Mütareke döneminde taşrada orta sınıf ve burjuva karakteri ağır basan eşraf, tüccar, serbest meslek sahipleri, din adamları, aydınlar ve memurlar siyaset sahnesinde yükselmişlerdi. 30 kadar yerel kongrede 1500 civarında delegenin ördüğü bir siyasal temsil ağı ile ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını savunmuşlar ve İstanbul Hükümeti ile onun çevresindeki teslimiyetçi varlıklı kesimlerin politikalarından tamamen ayrı düşmüşlerdi. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: YKY, 2001), 228, 233.

mayacağı kanısındaydı. "Muhakkak ecnebî sermayeden istiâne etmeye [yardım istemeye] mecbur olacaklardır. İster istemez beynelmilel sermaye ile uzlaşacaklar, ona karşı müsaadâtta [izinlerde] bulunacaklar ve müsaadekârlığın [izin vericiliğin] bedelini de memleketin çalışan halk kitlelerine ödetmek isteyeceklerdir" diye yazıyordu.[36] Bu son saptama, Şefik Hüsnü'yü, İttihat ve Terakki desteğiyle oluşan mali sermaye ağırlıklı burjuvazi ile Halk Fırkası desteğiyle oluşmakta olan sınai sermaye ağırlıklı burjuvazinin çıkarlarının uzun vadede birleşeceği sonucuna ulaştırıyordu.[37]

Şefik Hüsnü'nün "İçtimai [toplumsal] hareketlerin en büyük engeli, ölü ağırlığı" olarak tanımladığı[38] orta sınıflar (ya da küçük burjuvazi) da kendi içlerinde ikiye ayrılıyordu. Birinci kümede yer alanlar ufak bir mülke, küçük bir sermayeye ve güvenli bir konuma sahiplerdi. Genellikle kendileri de çalışırlar ve müreffeh bir şekilde geçinirlerdi. İkinci kümede yer alanlar ise devletten hallice maaş alan, dertleri maaşlarının ya da terfilerinin aksamaması olduğu için siyasi ve idari değişimlere karşı muhafazakârca tutum alan orta tabaka memur ve emeklilerdi.[39]

36 "Türkiye'de İktisadi Mesele-I", 128-133, 133.

37 A.g.m.; "İçtimai Sınıflar".

38 A.g.m., 73-74.

39 A.g.m.

Burjuvazi ve orta sınıflar dışında kalan, halk kitleleri, iş ve hayat koşulları ne olursa olsun, ayrı bir sınıf oluşturuyordu Şefik Hüsnü'ye göre: proletarya. Bazen efsnanevî, bazen gizemli, bazen örs, çekiç, kuvvetli pazu, sağlam bilekle imgelendirilebilen proletarya, Şefik Hüsnü için sıradan ve büyük bir topluluktu: "adalî veya dimağî [bedensel ve zihinsel] iş kabiliyetini, ancak taayyüşe medar olabilecek bir bedel mukabilinde [geçime yetecek bir bedel karşılığında] başkası lehine kiralayanların heyet-i mecmuası [geneli]". Fabrikalarda omzunun emeğini kiralayan da, bir bankada yazıcılık yapan da proletaryadandı. Her ikisinde de zihinden ziyade kol emeğiydi esas olan. Bununla beraber, zihin işçileri proletaryanın ikinci büyük kesimini oluşturuyordu. Proletaryanın işte bu ikinci kesimine girenler Türkiye'de Batı'daki emsallerinden farklılaşıyordu. Zira, Avrupa'da bir mühendis, bir ressam ya da bir hekim sosyal piramidin en tepesinde yer bulabilirken Türkiye'de çok seçkin olan birkaçından başkası ömrünü geçim gailesiyle tüketiyordu. Ünlü olanlar bir yana bırakılırsa, Türkiye'de, şairler, edebiyatçılar, gazeteciler hep proletarya sınıfının içine giriyordu, Şefik Hüsnü'ye göre. Öyle ki; bir işçi ile bir gazeteci arasında fark bulmak hayli zordu.[40]

40 A.g.m.

Kırsal sınıflara gelince... Şefik Hüsnü kentsel sınıflara benzer bir hiyerarşilenmeyi kırsal sınıflar arasında da gözlemliyordu. Bazı özgüllüklere dikkat çekerek... Mütegallibe olarak adlandırılan büyük toprak sahipleri, muhitlerindeki memurları ya hediyelere boğarak ya da zorlama ve tehditle kendilerine bağlıyorlardı. Böylelikle hem tahakkümleri altındaki köylüyü çaresiz bırakıyorlar hem de idari işleri kendi çıkarlarına göre biçimlendiriyorlardı. Bununla beraber, mütegallibe arasında şehir burjuvaları arasındaki bir ve aynı sınıftan olma bilinci ve birliği oluşmamıştı. Bilakis, birbirlerine karşı kin ve düşmanlıkla yaklaşıyorlardı. Küçük burjuvazinin köylerdeki karşılığı birkaç dönüm toprağı ekerek, birkaç sütlü hayvanı besleyerek, nalbantlık ya da dülgerlik ederek, ağaların gölgesinde gölgelenerek hayat sürenlerdi. Ve nihayet, pazularından başka güvenecek varlığı olmayan ortakçı, gündelikçi, yarıcı ırgatlar tarım proletaryasını meydana getiriyorlardı. Bu sınıf, köyler okulsuz ve eğitimsiz olduğu için cehaletin pençesindeydi. Eğitim namına mahkûm olduğu imam, çoğu zaman ağaların güdümünde ve çıkarının peşinde koştuğu için dinsel eğitimin esaslarından bile mahrumlardı. Kötü baht, fukara hayat onlar için çekilecek kader gibiydi. Üstelik, toplanması, eyleme geçmesi çok zor bir sınıftı köylü sınıfı. Bu bakımdan da aydınlanma, bilinçlenme, birleşme ve harekete geçme kapasiteleri ve kabiliyetleri çok daha

yüksek olan işçi örgütlerinin önderliğini kabul etmeli ve sömürücü sınıflara karşı işçi sınıfıyla birleşmeliydi.[41]

Şefik Hüsnü, tüm emekçilerin gözlerini sosyal gerçekliğe açtıracak olan biricik sınıfın şehirlerde ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfı olduğu fikrindeydi. Lakin, işçi sınıfı Türkiye'de yeni bir hayat kurulurken henüz örgütlenmiş değildi. Oysa "teşkilât bahsi sınıf mesâilinin [meselelerinin] ruhudur" diye yazıyordu Şefik Hüsnü...[42] İşçi sınıfının örgütlenme tecrübelerinin tarihçesi hakkında verdiği kayda değer bilgilerden çıkardığı sonuç; Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizmle birlikte fabrika işçiliğinin, fabrika işçiliğiyle birlikte de işçi sınıfı örgütlenmesinin başladığıydı. Vaktiyle imparatorluğu bir tüketim pazarı olarak görüp mamul mal göndermekle yetinen Batı kapitalizmi, belirli bir aşamasında, ucuz işgücünü sömürmeye dayalı sınai kuruluşlar meydana getirmenin daha kârlı olacağını görmüştü. Bu görüşle de imparatorluğun büyük şehirlerinde sınai işletmeler ve fabrikalar kurulmuş, böylelikle fabrika işçiliği de yaygınlaşmaya başlamıştı. İkinci Meşrutiyet dönemindeki örgütlenme şenliğine işçi sınıfı da katılmıştı. Gelgelelim, işçi örgütlerinin edebî ya da siyasi kulüp ve cemiyetlerden farklı olarak bir sosyal gücü temsil ettiğinin anlaşılmasıyla onun kontrol altın-

41 A.g.m; "Türk Köylüsünün Kurtuluşu", 120-127.

42 "Türkiye'de İçtimai Sınıflar", 79.

da tutulması girişimleri başat gitmişti. İşçi örgütlerini kontrol altında tutmaya yönelik ilk girişimler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden gelmişti. Beri yandan burjuvazinin ve emperyalizmin çeldirici girişimleri de olmuştu işçi sınıfının örgütlenmesiyle ilgili olarak. Bütün bu tarihten ve tecrübeden sonra Şefik Hüsnü'nün işçi sınıfı örgütlenmesiyle ilgili olarak ısrarla vurguladığı iki önemli nokta vardı. Birincisi; işçi sınıfı örgütleri burjuva oluşumlardan tamamıyla bağımsız olmalı ve işçi sınıfının kendi öz ruhundan kopan atılımlarla vücuda gelmeliydi. İkincisi; işçi sınıfı Türkiye gibi ulusal bağımsızlığın söz konusu olduğu ülkelerde, bağımsızlık için bütün varlığını feda etmeye hazır bulunmalıydı.[43]

Şefik Hüsnü'nün aydınlar üzerine tezleri ve Türkiye aydınlarının özelliklerine ilişkin saptamaları, son derece dikkate değerdi. Bu tezler ve saptamalar, aydınların Batı Avrupa'daki toplumsal konum ve rolleriyle karşılaştırılarak çıkarılmıştı. Aydınların Batı'daki en önemli özelliği, devletten ve sermayeden bağımsız olmalarıydı. Bu bağımsızlıklarını entelektüel sermayeleriyle geçinme gücüne sahip olmalarından alıyorlardı. Bu da halk kitleleriyle sürekli temas halinde olan aydınlara serbestçe düşünme, serbestçe kanaat geliştirme ve serbestçe saf tutma imkânı veriyordu. Toplumsal hareketler de aydınların desteğini bir gereklilik olarak

43 "Memleketimizde İşçi Sınıfının Vaziyeti", 80-91.

görüyor ve bir başarı ölçütü sayıyorlardı. Türkiye'de ise bundan çok daha farklı bir durum vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda aydın tabaka ulema adı verilen sarıklılardan oluşuyordu. Bunlar, iktidar sahipleri kudretliyken onlara yaltaklanırlar, zayıfken de iktidara geleceğini kestirdikleri odaklar lehine türlü dolaplar çeviririlerdi. Dertleri, her hâl ve şartta kendi mevkilerini sağlama almaktı. Toplumsal işlevleri ise halkın iktidara itaatini güçlendirmeye çalışmaktı. 20. yüzyıl başlarında da durum değişmemiş, bağımsız bir aydın tabakası oluşamamıştı. Kendi bilgileri, kültürleri ve girişimleriyle müreffeh bir geçim, bağımsız bir toplumsal konum edinebilmiş aydınlar henüz yoktu. Aydın konumunda bulunanlar devlet hazinesine bağımlıydılar. Maksatları, kazanılmış mevkilerini koruma ve yeni makamlara sıçrama olduğu için de muhafazakâr bir tutumdaydılar. Üstelik bir dereceye kadar serbest olmaları mümkün olanlar da devletten kopardıkları bir memuriyetten vazgeçmiyorlardı. Sözgelimi şöhretli gazetecilerin devlette bir öğretmenliği, avukatların resmî dairelerde bir vekilliği oluyordu. Bu durum, Türkiye'de gerek burjuva ve gerekse de işçi devriminin geleneksel aydınlara dayanmalarının bir anlamı bulunmadığını, kendi aydın tabakalarını yaratmakla yükümlü olduklarını gösteriyordu.[44]

44 "Türk Münevverleri", 147-153.

Şefik Hüsnü'den bir başka dikkate değer gözlem ve tez, kadın sorunuyla ilişkili olarak geliyordu. Türkiye'de kadın sorunu üzerine yazılmış ilk Marksist metin olarak kabul edebileceğimiz "İçtimai İnkılâp ve Kadınlarımız" başlıklı yazısı, 1921 tarihini taşımakla bile, esasları bakımından bugün (2017) bile dikkatle okunması gereken bir yazı olarak değerlendirilebilir. Yazının yazıldığı zamanda, savaşlarda mahvolmuş Türkiye şehirlerinin yüzde 80'i kadınlardan oluşuyor, köylerinde de kadınlar belirleyici bir çoğunluk teşkil ediyordu. Bu bakımdan Şefik Hüsnü, zamanın Türkiye'sinde kadın sorununu tanımlarken "Türkiye'de kadın meselesi, şehirler halkının yüzde seksenini teşkil eden bu sınıf hemşirelerimizin ve köylü kadınlarımızın hayatını ve saadetini alakadar eden mu'dil [karmaşık] bir meseledir" diye yazıyordu.[45] Hatırlayalım; kadınların hayat meselesinin nasıl çözüleceğine ve saadetlerinin nasıl sağlanabileceğine ilişkin tartışmalar, Türkiye'de, 1908 Devrimi'nin ardından başlamış ve uzanımları 1920'lere varmıştı. Bu tartışmalar iki kol üzerinden ilerlemişti. Birinci kolda *İnci*, *Süs*, *Kadın Yolu* gibi dergiler bulunuyordu ve bunlar, Batı'daki feminizmin Türkiye'de kendi koşullarına göre yankı bulmuş karşılıklarıydı. Diğer kolda ise *Sebilürreşad* başta olmak üzere İslamcı dergiler bulunuyordu. Bunlar da 'asrîleşme' sürecindeki kadın hareketini

45 "İçtimai İnkılâp ve Kadınlarımız", 134-146.

bir 'özenti' olarak değerlendiriyor ve çareyi İslam normlarının dışına çıkmamak olarak gösteriyorlardı.[46] Şefik Hüsnü'nün Marksist yaklaşımı ise seçkin kadınlar, amatör gazeteciler ve mütedeyyin yazarlar tarafından geliştirilen yaklaşımlardan radikal bir biçimde farklıydı. Zariflik ve kibarlık veyahut softalık gereği kadın sorunundan bahsetmenin moda haline geldiği bir zamanda, Şefik Hüsnü, sınıflı toplumların belirmesi, kapitalizmin gelişmesi, bu düzene özgü sınıfların oluşması ve kapitalizm koşullarında meydana çıkan dünya tarihsel eğilimlerin bağlamında tartışıyordu meseleyi. "Kadın, neden erkeğin hâkimiyeti altına düşmüştür?" kök sorusunun yanıtı özel mülkiyetti Şefik Hüsnü'ye göre. Özel mülkiyet, büyük sermayedarlığa evrildikçe, yani kapitalizm geliştikçe kadının mevkii daha da berbatlaşıyordu. Önceden aile içi esarete maruz kalan kadın şimdi hem ailede, hem işyerinde ve hem de siyasal hayatta esaret içindeydi. Kadının, kocasının, patronunun ve siyasi yöneticisinin tahakkümünden kurtulması ise sadece hukuk önünde değil, ancak ve sadece fiilî eşitlikle mümkün olabilirdi. Bu da iki koşulla sağlanabilirdi. Birinci koşul: üretim araçları üzerinden bireysel mülkiyetin ilgası. İkinci koşul: esaret ve istismarın hiçbir türüne imkân vermeyen toplumsal bir yönetimin tesisi. Kadınlar için hayatın meselesi ve saadetin belirişi, erkeklerle

46 Toprak, "*Aydınlık*".

her manada eşit olmasıyla, yeteneklerini sınırsızca ortaya serebilme ve geliştirme imkânlarına sahip bulunmasıyla, özgürlüğünü sınırlayan zincirlerden kurtulmasıyla mümkün olabilecekti. İşte bu nedenlerledir ki; kadınlar, yüzyıl başında birinci dalga feminizmin (Şefik Hüsnü, bu dalga feminizme burjuvazinin "kizb [yalan] ve riyasının [ikiyüzlülüğünün] bir nevi tezahürü"[47] diyordu) esintileri yerine sosyalizmin rüzgârlarına kapılmaya eğilim gösteriyorlardı.[48]

Toplumsal Sınıflar ve Siyaset

Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazılarında özel olarak dikkat edilmesi gereken temalardan biri de toplumsal sınıflar ile siyaset arasındaki ilişkileri ele alırken yürüttüğü çözümlemeydi. İkinci Meşrutiyet ve sonrasında ortaya çıkan siyasal akımların, bunların gelişim seyirlerinin, parçalanma ve yok olma süreçlerinin, ve nihayetinde gelecekte ilerleyebilecekleri konumların sınıfsal dayanaklarıyla ilişkisinin incelikli bir çözümlemesiydi, bu. Şefik Hüsnü'nün zihni, her partinin bir sınıfı temsil edeceği önermesinden yola çıkarak zamanın tüm partilerine elindeki mühürlerden birini vurmak şeklinde çalışmıyordu.

47 "Kadınlarımız", 144.

48 A.g.m.

Şefik Hüsnü, aklının ışığını, döneminin siyasi partileri ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilere düşürmeden önce, kuramsal bir düzlem kurar. Buna göre; siyasi partiler illa belli bir sınıfın çıkarlarını savunmak üzere kurulmazlar, hatta genellikle bu şekilde kurulmazlar. Sözgelişi hâkim sınıf partileri kendi azınlık çıkarlarını değil, toplumun çoğunluğunu oluşturan sınıfların lehine çalıştıkları sanısını uyandırarak doğarlar ki; kendilerine geniş bir toplumsal temel bulabilsinler. Beri yandan, hiçbir toplumsal sınıfın çıkarlarıyla bağlı olmadıklarını, yalnızca savundukları ilkelerin gücüne inandıklarını ilan edenlerin samimi olmadıklarını düşünmek için de bir neden yoktur. Bunlar samimi olabilirler ama, toplumsal bir taban üzerine basamadıkları sürece ayakta ve hayatta kalamazlar. Olayların akışı, bu biçimdeki pek çok partiyi bir sel gibi önüne katıp süpürür. Beri yandan, siyasi partiler eğer ölen bir sınıfa dayanıyorlarsa dayandığı sınıfla birlikte yok olmaya mahkûmdular.[49]

Şefik Hüsnü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) uyanmakta olan küçük burjuvazinin, üzerindeki baskı ve tahakküme karşı verdiği mücadele sürecinde doğmuş bir siyasi örgüt olduğunu saptıyordu. Sosyotarihsel koşulların zorlamasıyla henüz olgunlaşmadan iktidara geçen İTC, kalkınmayı bir ülke sorunu değil,

49 "Memleketimizde Siyasi Fırkalarla Sınıflar Arasındaki Münasebet", 112-119.

bireysel girişimlerin selameti gibi görmeye başlamış ve bu noktadan sonra içinden neşet ettiği sınıfı değil, şehirli sermayedarlar sınıfını temsil eder olmuştu. Şehirli sermayedarlar, Cihan Harbi başladığında, çıkarlarının savaşa tutuşan emperyalist güçlerden birinin yanında saf tutmakta yattığını görmüşlerdi. Oysa küçük burjuvazinin çıkarı tarafsız kalmak ve varlığı tehlikeye düşmedikçe savaşa girmemekti. İTC bu nedenle ülkeyi savaşın içine ancak bir istibdat rejimi kurarak çekebildi. Savaş ve istibdat koşulları ise şehirli sermayedarlara büyük servetler kazandırdı; bu servetler de onun iktisadi temeli oldu. Gelgelelim, savaşta uğranan bozgun, İTC'yi yeni arayışlara itmiş ve burjuvazinin sağlam bir sınıf bilincine sahip olan kesimi çareyi İtilaf ile ittifakta bulmuştu. İzmir'in işgalinden sonra değil çıkarları, varlıklarının dahi tehlikeye girdiğini gören Anadolu küçük burjuvazisi ise istiklal mücadelesine girişti. Şefik Hüsnü'nün çözümlemesine göre İTC içinde başlayan 'aile kavgası', aslında, sınıf çıkarlarının gerektirdiği stratejik tutumlardan kaynaklanan ve siyasi uzanımları olan bir sınıf içi kavgaydı. Kavganın beri yanında kalan Anadolu küçük burjuvazisinin önce Müdafaa-i Hukuk ve sonra da Halk Fırkası adı altında siyasi örgütlerini yaratmış olması işte bu sınıf içi kavgayla alakalıydı.[50]

50 "Türk Burjuvazisinin Aile Kavgaları", 101-111.

Türkiye Devrimi

Yukarıda, Şefik Hüsnü'nün yazılarında toplumsal sınıflar ile devrim[51] ve sosyalizm arasında kopmaz bağlar bulunduğunu, Türkiye Devrimi üzerine çözümleme ve tezlerini okurken bunların aynı zamanda toplumsal sınıflar üzerine çözümleme ve tezler olduğunu aklımızın baş köşesinde tutmamız gerektiğini belirtmiştik. Aşağıda, Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimi üzerine tezlerini bazı temalar etrafında ortaya sermeye çalışacağız. Lakin, bundan daha önce yapmamız gereken şey, Şefik Hüsnü'nün nasıl bir devrim kuramını benimsediğini belirtmektir. Bu, hayati bir önemdedir. Zira, Türkiye sosyalist solunun neredeyse bütün tarihi devrim kuramı üzerine yaptığı tartışmalarla mühürlenmiştir. Şefik Hüsnü'nün aşağıda sergileyeceğimiz devrim kuramı bu tarihî tartışmanın mukaddimesidir.

Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazılarında süregiden Türkiye Devrimini bazen 'siyasi devrim', bazen 'halkçı devrim' ve bazen de 'burjuva devrimi' olarak nitelendir-

51 Batı dillerindeki 'revolution' sözcüğü Türkçede üç farklı sözcükle karşılanabiliyor; 'inkılâp', 'ihtilâl' ve 'devrim'. Bu sözcüklerin her birinin ayrı tarihsel serüvenleri ve bu serüvenlerde edindikleri farklılaşan anlamları var. Bu konuda okunabilecek en güzel yazı: Niyazi Berkes," 'İhtilâl', 'İnkılâp' ve 'Devrim' ", *Atatürk ve Devrimler* (İstanbul: Adam, 1983), 128-151. Şefik Hüsnü, yazılarında bazen 'ihtilâl', bazen de 'inkılâp' sözcüğünü kullanıyor. Burada, her iki sözcüğü karşılamak üzere 'devrim' sözcüğü tercih ediliyor.

diğini, bunların hepsini aynı anlama gelmek üzere kullandığını ve ondan ayrı olarak kendisinin sahiplendiği, benimsediği ve katıldığı bir de 'toplumsal devrim'den [içtimai inkılâp] bahsettiğini belirterek başlayalım. Bu durumda her iki devrimin de tarihsel anlamları, sınıfsal dayanakları ve ulaşmak istedikleri menzillerin yanı sıra birbirleriyle nasıl ilişkilendiklerine ilişkin sorulara verdiği yanıtlar, Şefik Hüsnü'nün devrim kuramının ana hatlarını ortaya çıkaracaktır.

Şefik Hüsnü, devrim kuramını iki ana kaide üzerine inşa etmişti. Birinci kaide, kapitalizmin bir dünya sistemi olduğuydu. İkinci kaide ise kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişeceğine ilişkin tarih görüşüydü. Bu iki ana kaide üzerinde şekillendirilen devrim kuramının esas niteliği ise 'sürekli devrim'di. Gelin önce Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimine ilişkin tezlerini ortaya sermeden önce bu tezlerin esinlendiği genel kuramsal çerçeveyi ana hatlarıyla sergilemeye çalışalım.

Kapitalizmi bir dünya sistemi olarak tahayyül etmenin devrim kuramıyla nasıl bir ilişkisi olabilir? Bu bahiste iki düşünme yolu söz konusudur. Birinci yolda, bütünün içindeki her bir parçayı kendi başına bir bütün olarak görürsünüz. Bu durumda her ülkenin kapitalist düzeni ve o düzen içinde süregiden sınıf mücadelesi kendi başına bir bütünlük olarak değerlendirilir. Böylelikle, işçi sınıfının, kendi ülkesinin burjuvazisini

alt edip kendi sosyalist düzenini kuracak kadar güçlenmediği koşullarda sosyalist bir devrim başlatamayacağı varsayılır. Proletaryanın kendi devrimini başlatarak güçlenmesi kapitalizmin belli bir olgunluğa erişmesine, bu olgunluk da güçlü bir proletarya yaratması şartına bağlanır.

Oysa kapitalizmi ve sınıf mücadelesini dünya çapında bir süreç ve ilişki olarak tahayyül etmenin sonuçları bambaşkadır. Bu durumda her ülkenin kapitalizmi ve toplum sınıfları ancak dünya kapitalizmi ve dünya ölçeğindeki sınıf mücadelesinin parçası olarak değerlendirilir. Çünkü tüm ülkeleri birbirine bağlayan kapitalizm, dünyayı tek bir iktisadi ve siyasi organizmaya dönüştürmüştür.[52] Bu diyalektik bakış açısına göre; içinde devindiği bütünle bir anlam kazanan her bir parça, bütünü oluşturan diğer parçalarla olan ilişkilerini de bünyesinde taşır. Ayrıca bu ilişkiler her bir parçanın ne olduğunun asli unsurları olarak anlaşılır. Böylelikle, organik bir bütünün belirli bir zaman aralığındaki bütün süreçleri birlikte evrilir.[53]

Kapitalizmin bir dünya sistemi olmasının birinci anlamı; bütünlüğe ait tüm süreçlerinin birlikte evril-

52 Michael Löwy, *Sürekli Devrim Kuramı: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 73.

53 Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Yordam, 2008), 65-66.

mesi ve sistemin bütün parçalarıyla bileşik olarak gelişmesidir. Bu da, bir ülkenin gelişme biçiminin başkaları tarafından tekrarının ihtimal dışı olması anlamına gelir. Yani, belli bir ülkedeki maddi ve düşünsel kazanımlar başkaları tarafından yeniden keşif ya da icat edilmez, sahiplenilir ve uyarlanır. Kapitalizmin bir dünya sistemi olmasının ikinci anlamı ise; bileşik gelişmenin aynı zamanda eşitsiz olmasıdır. Parçalardan bazısı ileri gitmişken bazısı geride kalmıştır, bazısı hızla dönüşürken bazısı daha yavaş seyreder. Troçki'nin belirttiği gibi "tarihsel sürecin en genel yasası ... ritim eşitsizliğidir."[54] En arkaik biçimlerle en yeni biçimler birbirine eklemlenmiştir, iç içedir. Farklı evreler birleşmiş, düzçizgisel tarih anlayışı altüst olmuş, ani sıçramalar ve çelişkili birleşmelerle ilerleme esas hâle gelmiştir. Geri kalmış hayatlar, iktisadi ve kültürel kapasitelerinin sınırlarına bağlı olarak bazı aşamaları atlamaya ve sıçrayarak ilerlemeye mecbur kalmıştır. Bunun devrim kuramı bakımından anlamı, geri ülkelerde burjuva demokratik devrimini proletaryanın iktidar mücadelesi başlamadan önce tamamlanması gereken bir süreç olarak gören dogmatik bakış açısının inkârıdır.[55] Bilakis, geri kalmış bir ülkede demokratik görevler ile sosyalist

54 Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi, Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi* (İstanbul: Yazın, 1998),16.

55 Löwy, *Sürekli Devrim*, 128-129.

görevler iç içe geçer ve proletarya devrimi burjuva demokratik devriminin sonuna kadar tamamlanmasının ardından değil, ondan önce veya onunla birlikte gerçekleşir. Bu devrim kuramında azgelişmiş ülkeler için ayrı ayrı aşamalara bölünmüş devrimler yoktur; durmaksızın sosyalist devrime dönüşecek bir demokratik devrim imkânı vardır.

Gelin şimdi Şefik Hüsnü'nün Türkiye'de devrim üzerine fikirlerini kurarken başta belirttiğimiz dünya kapitalizmi ile eşitsiz ve bileşik gelişme perspektiflerini nasıl devreye aldığını görelim.

Şefik Hüsnü, bir keresinde, "biz hududlarımız dahilinde kendi kendisine yeten bir küll [bütün] olarak değil, fakat iktisadi cihandan bir cüz [parça] olarak, içtimai vaziyetimizi tahlil etmek ıztırarındayız [mecburiyetindeyiz]" demişti.[56] Şefik Hüsnü, aynı makalesinde kapitalizmin bir dünya sistemi olarak kavranmamasının, toplumsal devrim için burjuvazinin büyük sanayiyi geliştirmesini, devrimin ekonomik koşullarını hazırlamasını beklemek gerektiğini düşünmek anlamına geleceğine dikkati çekmiş ve bu bekleyişin toplumsal sonuçlarına işaret etmişti. Şefik Hüsnü'ye göre, azgelişmiş bir ülkenin, toplumsal bir devrime girişmesi için sanki kendi başına bir bütünmüş gibi kapitalizmi ve sanayiyi geliştirecek burjuvaziyi beklemesinin iki yıkıcı sonucu

56 "Türkiye'de İnkılâbın Şekli", 174-183-178.

olabilirdi. Burjuvaziyi beklemenin birinci sonucu işçi ve köylüleri tarihin şimdiye dek kaydettiğinden daha feci bir akıbete maruz bırakmak olurdu. Zira, iş köleliği Doğu'da Batı'dakinden misliyle çetindi. İkinci sonuç ise, dünya devriminin gecikmesine yol açmak olabilirdi. Zira Batılı işçinin Doğulu işçinin sömürüsünden beslenmesi onun kapitalizmi aşma silkinişini erteleyecek bir potansiyel yaratabilirdi.[57]

Şefik Hüsnü'nün fikriyatında dünya kapitalizmi ile dünya devrimi perspektifi birleşiyordu. Dünya kapitalizminin yarattığı dünya savaşı, toplumsal ve ekonomik buhranlara yol açmış ve bunlar da "yeryüzünde, ... umumî bir vaziyet-i inkılâbiye [devrimci durum] ihdas etmişti".[58] İşte bu "genel devrim" ortamı Türkiye'de devrim için de bir imkân yaratmıştı. Lakin bu imkân, yalnızca, Marx'ın devrim için gerekli saydığı maddi koşullara ve proletarya içinde uyanan sınıf bilincine bakılarak görülemezdi. Onu görebilmek ve yakalayabilmek için iki önemli noktayı yakalamak gerekliydi. Bunlardan birincisi Türkiye'nin toplumsal koşullarının içinde yatıyordu. Türkiye'de ahalinin kahir çoğunluğu fakir işçi ve köylüydü. Sınıfların ilgası, ortak mülkiyet düzeni ve emeğin egemenliği bunların ancak öz çıkarınaydı. Böylesi bir yeni hayattan zarar görebilecek ve

57 A.g.m.

58 "Türkiye'de İnkılâbın Lüzumu", 163-173-168.

buna karşı çıkabilecek kesimler ise ihmal edilebilecek kadar azdı. Bu toplumsal koşullar, toplumsal bir devrimin güvencesi ve zorlayıcısıydı. Türkiye'de toplumsal devrim imkânının bir başka dayanağı ise dünyadaki ve bölgedeki gelişmelerde yatıyordu. Şefik Hüsnü'nün bakış açısı gayetle sarihti: dünyadaki cereyanlardan bağımsız olarak Türkiye'nin devrim bayrağını kaldırması onu Cervantes'in kahramanı kadar gülünç kılardı. O, devrimle "Türkiye'nin adımlarını dünyanın gidişine uydurmak ihtiyacında bulunduğunu anlatmakta"ydı.[59] Dünyadaki devrim mayalanmasının ve kalkışmalarının yanı sıra Türkiye'nin yanı başında, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da, Yunanistan'da ve biraz ötesinde İtalya, İspanya, Fransa ve Polonya'daki devrimci gelişmeler, "Türkiye'yi mütekabil tesirleri [karşılıklı etkileri] altında tutan başlıca âmiller"di.[60] İşin özü, açık bir şekilde şöyle görülmüştü Şefik Hüsnü tarafından: Dünya bir toplumsal devrim yangınıyla tutuşur ve bölge devrimci bir altüst oluşla sarsılırken, Türkiye, toplumsal bir devrim için uslu uslu kendi burjuvazisinin emekçileri sömüre sömüre kendi sanayisini geliştirmesini bekleyemezdi.

Şefik Hüsnü'yü bu çıkarıma ulaştıran şey, onun dünya devrimi perspektifi ile eşitsiz ve bileşik gelişmeyi

59 "İnkılâbın Lüzumu", 171.

60 A.g.m., 173.

kavrayışındaki ferasetti. Kaleminden dökülen şu satırlar, onun eşitsiz ve bileşik gelişme yasasını kavrayışının mükemmel bir ifadesiydi:

> ... dünyada proletarya inkılâbı başlayınca, bu hareket yalnız bir sınıf, bir millet namına yapılmayıp, bütün beşeriyetin en meşru haklarına ve menfaatlerine taalluk ettiği [ilişik olduğu] için, geri kalmış milletler, tarihî merhalelerde pek az müddet tevakkuf ederek [bekleyerek], kuvvetli bir burjuvazinin teessüsüne [oluşmasına] meydan vermeden, davasını kazanmış proletaryaların numunelerinden aldıkları cesaret ve onlardan gördükleri muavenetle [yardımla], sosyalizmin ihzarı [hazırlığı] şeklinde bir hükümet kurmaya muvaffak olurlar.[61]

Görünen oydu ki, Şefik Hüsnü, Türkiye devrimine dünya kapitalizmi ve dünya devrimi perspektifiyle bakıyordu. Peki ya kâh halkçı, kâh burjuva devrimi olarak nitelendirdiği sürmekte olan devrim ile tahayyül ettiği devrim arasındaki ilişkiyi, yani burjuva devrimi ile toplumsal devrim arasındaki ilişkiyi, kuramsal düzeyde nasıl kuruyordu? Sorunun cevabı, Şefik Hüsnü'nün sosyalistlerin amacını açıkladığı şu satırlarının içindeydi: "Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta hâlli sınıflar lehine inkılâbımızı derinleştirmek, inkişaf ettirmek ve onu müşterek mülkiyete müstenid [dayalı] bir içtimai inkılâba [toplumsal devrime] müntehi kılmak [eriştir-

61 "İnkılâbımızın İnkişâfı", 202-215-212.

mek] ..."[62] Devrim emekçi sınıflar lehine derinleştirilecek, geliştirilecek ve ortak mülkiyete dayalı bir devrimle tamamlanacak. Dikkatlice bakılırsa bu ifade burjuva devrimini toplumsal devrimden önce tamamlanması gereken bir aşama olarak görür gibi durmuyor. Burjuva devrimi ile toplumsal devrimi iki ayrı aşama olarak değerlendirmeye uygun bir bakış açısının izlerini taşımıyor. Burjuva devriminin kendi evrimini tamamlamasını beklemeksizin ve durmaksızın sosyalist devrime dönüşüm bakış açısını barındırıyor.

Şefik Hüsnü'nün daha cumhuriyet kurulmakta iken Türkiye Devrimine 'dünya kapitalizmi', 'eşitsiz ve bileşik gelişme', 'sürekli devrim' perspektifleriyle uyumlu bir biçimde yaklaşması son derece çarpıcı. Zira Türkiye sosyalist hareketinin kendi yoluna aşamalı devrim kavrayışıyla revan olduğuna ilişkin kanaatin bir 'galat-ı meşhur'dan ibaret olduğunu ortaya koyuyor. Bununla beraber, Şefik Hüsnü'nün burada ortaya koyduğumuz yaklaşımı bazı önemli soruları da gündeme getiriyor. Bu sorular, şu merkezî sorunun etrafında dolanıyor: Burjuva devriminin derinleştirilmesi, toplumsal bir devrime dönüştürülmesi nasıl kotarılacaktır?

Devrimci dönüşümün dinamosu, Şefik Hüsnü açısından, toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleydi. Lakin Türkiye'de sınıf mücadelesinin kendine özgü

62 "İntihabat ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar", 226-231, 226.

bir niteliği vardı. O da sınıf mücadelesi ile ulusal mücadelenin üst üste çakışmasıydı. Sınıf mücadelesinin ulusal mücadeleye feda edilmesine ilişkin çağrışımlar yüklenen ve bu bakımdan ilk başta son derece tehlikeliymiş gibi görünen bu tespitin temel bir dayanağı vardı: Türkiye'de kapitalist burjuvazinin küçük ve zayıf bir azınlık teşkil etmesi ve ulusal bir yöneliş içinde olmaktansa Avrupa kapitalistlerinin "arabasına asılması", buna karşılık ulusun kahir çoğunluğunun işçi ve köylü sınıflarından oluşması. Bu durumda Türkiye'nin çelimsiz kapitalist burjuvaları, eşrafı ve servet sahiplerinin çıkarlarıyla Avrupa kapitalizminin çıkarları birleşmekte ve bunlar hep birlikte aynı safta toplanmaktaydı. Hepsinin karşısındaki safta ise memleketin fakir işçi ve köylülerinden mürekkep emekçi sınıfları duruyordu. Bu özgül durumun anlamı şuydu: Ulus ile emekçi sınıflar bir ve aynı kümeyi oluştururken emperyalistler ile kapitalistler ve servet sahipleri de karşıt kutuptaki kümeyi oluşturuyordu. Böylelikle emekçi sınıflardan mürekkep ulusun emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi bir sınıf mücadelesi şekline bürünüyordu.[63] Milli mücadele dönemi için de aynı şey geçerliydi. O, görünüşte bir devlet mücadelesiydi ama, özünde sınıf mücadelesinden bir farkı yoktu. Zira, zulme uğramış fakir halk İtilaf kapitalizmine hücum

63 "Sosyalizm Cereyanları ve Türkiye", 247-258.

ediyor, zengin tabaka ise hükümdarla birlikte düşman saflarında yer alıyordu. Sonuç da bir sınıf mücadelesinin sonucu gibiydi: Mücadele, bir siyasi devrimle sonuçlanmıştı.[64]

Gelin şimdi de Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimine karşı nasıl bir konum belirlediğine bakalım. Bunun için birbiriyle bakışımlı üç adım atmamız gerekiyor. Birinci adım, Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devriminin niteliğini nasıl saptadığıyla ilgili. İkinci adım, Şefik Hüsnü'nün uluslararası durumun Türkiye Devriminin önüne çıkardığı seçenekleri nasıl tahlil ettiğiyle ilgili. Üçüncü adım da Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devriminin dönüşüm imkânlarını nasıl gördüğüyle ilgili.

Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimine bazen 'halkçı devrim', bazen de 'burjuva devrimi' dediğini yukarıda belirtmiştik. Bu nitelemeyle kasıt; monarşik ve teokratik bir nitelik taşıyan Osmanlı İmparatorluğu'nun devrilerek yerine bağımsız, halk egemenliğine dayalı ve dinden ayrılmış bir devletin kurulmasıydı. Feodalizm ve hükümdarlıktan gelen siyasal formların radikal bir şekilde tahrip edilerek halkın devlet yönetimine katılmasının ilke edinilmesi, egemenliğin gökyüzünden yeryüzüne indirilmesi, sultandan alınıp halka verilmesi burjuva halkçılığı anlamına geliyordu. Siyasal hayatın bu ilke ekseninde yeniden kurulması bir

64 "Harb-i Umumî'nin Doğurduğu İçtimai Hareketler", 282-289.

siyasal devrim niteliğindeydi. Lakin, kendi dairesinde bazı duraksamalar, tutukluluklar ve çelişkilerle malul bir siyasal devrimdi bu. Şefik Hüsnü'nün tanımlamasıyla cumhuriyet ve halkçılık "halkın serbest tecemmu ettiği [toplandığı], bilâ-kayd-ü-şart teşkilâtlanabildiği [kayıtsız ve şartsız örgütlenebildiği] bir hükümet şekli demek"ti. Gelgelelim, emekçi sınıfların kollarını bağlayan cemiyet ve grev yasaları Meşrutiyet'ten; seçim yasası ise Mithat Paşa devrinden yadigârdı. Devrim, eski devlet düzenini kahretmiş, buna karşılık onun halkçılık karşıtı yasalarını alıkoymuştu. Yıkıcılıkta kararlıydı ama, yapıcılıkta aynı kararlılığı gösterememiş, çelişkili ve çapraşık adımlarla ilerlemişti.[65]

Sonuçta, Türkiye Devrimi çelişkili bir süreçti ve Şefik Hüsnü, çelişkili bir süreç olarak kavradığı Türkiye Devrimine, başında bulunduğu sosyalist hareket adına uzunca bir dönem için sabırla "geniş bir kredi" açmıştı.[66]

Böylesi "geniş bir kredi" açışın ardında bazı nedenler vardı: i) Devrim önderlerinin siyasi inanç ve sınıfsal niteliklerinin henüz billurlaşmamış ülkücüler olması. Uluslararası koşulların baskısı altında, siyasi bağımsızlık ile Avrupa ve Amerika kapitalizmine karşı ekonomik bağımsızlığın sağlanması arasında pozitif ilişkiyi

65 "Menfî Halkçılıktan Müsbet Halkçılığa", 290-296, 292.

66 "Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor", 272-281.

kurmaya (sınıfsal ve toplumsal temelleri nedeniyle son derece çelişkili olsa da) yatkınlık göstermeleri.[67] ii) İzmir İktisat Kongresi'nde yüzü aşkın işçi delegenin hazırladığı raporun belli başlı maddelerinin kongre genel kurulunda kabul edilmesi. Bu örneğin esinlediği gibi işçi sınıfına siyasal ve toplumsal hayatta genişçe bir alan açılabileceğine dair imkânların belirmesi. iii) Cumhuriyetin ilanından henüz birkaç ay önce yazdığı bir yazıda belirttiği üzere (Haziran 1923)[68] devlet adamları arasında İktisat ve Sağlık Bakanları gibi Marksist düşünceyle hareket etmeye meyyal bakanların bulunması.[69] Bu örneğin gösterdiği gibi hükümetin azınlıktaki servet sahiplerinin değil, çoğunluktaki emek sahiplerinin tarafında yer alacağına dair alametlerin bulunması.[70] iv) Türkiye Devriminin, uluslararası arenada RSFSC önderliğinde genişlemekte olan işçi ve halk cephesi ile emperyalist-kapitalist cephe arasında bir seçimle yüz yüze kalan, her iki yana geçmesi de mümkün olan bir devrim olması. Emperyalizme karşı emekçi sınıflardan oluşan bir ulus halinde savaştığı için birinci yana;

---

67 A.g.m.

68 "Sosyalizm Cereyanları".

69 Mete Tunçay, bunlardan İktisat Vekili'nin Mahmut Esat (Bozkurt) ve Sıhhiye Vekili'nin Tevfik Rüştü (Aras) olduğunu saptıyor. *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1* (İstanbul: İletişim, 2009), 749.

70 "Yeni Millet Meclisinden Halk Ne Bekliyor?", 239-246.

önderliği, nihayetinde, burjuva bir karakter taşıdığı için ikinci yana salınabilecek potansiyeller göstermesi. Emperyalist Avrupa'nın Türkiye'yi serbest bırakmayacağının aşikâr olması, buna karşılık Rus işçi sınıfının Kurtuluş Savaşı'na şartsızca arka çıkmasının birinci ihtimali kuvvetlendirmesi.[71]

Şefik Hüsnü, siyasal stratejisini, bu çelişkili süreci işçi sınıfı ve sosyalizm lehine çevirebilmek üzerine inşa etmiş ve bunun için birbirini destekleyen adımlar atmayı denemişti. Şimdi gelin aralarında öncelik, sonralık sıralaması gözetmeksizin bu adımları takip edelim.

Birinci adım: Siyasal devrimi gerçekleştirmiş ve yaşatmaya azmetmiş olan siyasal cereyan ile sosyalist cereyan arasında, "derebeylik bakayası olan an'anelere ve Hanedan-ı Âl-i Osman'a merbut olanları etrafında toplayan irticakâr cereyan"a karşı ittifak yapmak.[72] Lakin bu ittifakı eleştirel bir biçimde sürdürmek. Ulus namına yapılacak işlerde ve devletin örgütlenmesinde işçi sınıfının sözünü söyleme ve eleştirisini açıkça dile getirme hak ve görevini her an mahfuz tutmak.[73]

71 "Hakikî İnkılâba Doğru", 191-201; "Devlet İnhisarına Niçin Taraftarız?", 297-303; "Harbi Umumi'nin Doğurduğu İçtimai Hareketler", 282-289.

72 "İntihabat Ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar", 226-231.

73 "Hakikî İnkılâp".

Cumhuriyet hükümetini ileri adımlar atmak için cesaretlendirmek, teşvik etmek ve zorlamak.[74]

İkinci adım: Cumhuriyet yönetimi üzerinde toplumsal hareketi sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak; yepyeni bir seçim, iş ve sendikalar kanunu çıkarmak doğrultusunda olumlu bir baskı oluşturmak.[75]

Üçüncü adım: Siyasal ve toplumsal hayatta belirgin bir ağırlık oluşturması ve haklarını sonuna kadar savunması için işçi sınıfının yerel ve ulusal düzeyde örgütlenmesine önderlik etmek ve bunun için bütün imkânları seferber etmek.[76]

Dördüncü adım: Parlamentoda Marksizme meyyal bakanların varlığını ve çalışmalarını desteklemek; yanı sıra da işçi sınıfının istediği, güvendiği, "içtimai inkılâba en mütemayil, en ileri fikirli ve sa'yin hukukuna en hürmetkâr" kişilerin parlamentoya girmesi için çalışmak.[77]

Beşinci adım: Aydınları işçi sınıfının "karanlık talihine alakadar ederek, cihan-şümul [dünya çapında] bir mesele olan amele kurtuluşunun ihzarıyla [hazırlığıyla] meşgul olmalarını temin etmek".[78]

74 "Cumhuriyet Hakkında".

75 "Menfî Halkçılık".

76 "Türkiye'de Cemiyet Birliklerinin Teşekkülü", 232-238.

77 "İntihabat".

78 "İşçi Sınıfının Vaziyeti", 85.

Altıncı adım: Türkiye'nin nihai kurtuluşunun ancak toplumsal bir devrim ve onun getireceği kolektif biçimlerle mümkün olabileceği konusunda bir kamuoyu oluşturmak. Kendi sözleriyle: "...kat'î kurtuluşumuzun, milli felâh [kurtuluş] ve necatımızın [selâmetimizin] ancak içtimai inkılâp [toplumsal devrim] ile ve bunun icab ettiği iştirakî [ortaklaşa] şekillerle kabil olduğu ... [esasları] etrafında, ... efkâr-ı umumiyeyi [kamuoyunu], ... tenvir [aydınlatma] vazifesini deruhde etmek".[79]

Yedinci adım: "Türkiye'de bir mevcudiyet-i resmiyeye malik, yoksul ve orta halli sınıflara dayanan ve onların menafiini müdafaa eden yegâne siyasi fırka Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi"ni güçlendirmek ve siyasal hayatta etken kılmak için sürekli çaba göstermek."[80]

Şimdi, kritik bir soruya geliyoruz: Şefik Hüsnü'nün, önderlik ettiği komünist hareket ve işçi gruplarıyla birlikte bu adımları eşgüdümlü olarak atmak için çırpınmaktaki muradı neydi? Sorunun cevabı özünde şöyleydi: Siyasal devrimi ortak mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle tamama erdirmek. Onun ümidine göre; toplumsal hareketi sınırlayan engeller kaldırılınca, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin ve ulus

79 "Yeni Millet Meclisinden Halk Ne Bekliyor?", 239-246, 242.

80 "İntihabat".

çapındaki birliğinin kapıları açılınca, seçim yasası değişip halkın devlet yönetimine katılımının kanalları genişleyince, sosyalist dünya görüşü aydınlar arasında tutunup yaygınlaşınca, sosyalist parti işçi ve emekçi sınıflar içinde kökleşince, toplumsal devrim fikri kamuoyunda belli bir ağırlık kazanınca, parlamentoda sosyalizm cereyanı etkili bir hâl alınca işçi ve emekçi sınıflar, "iktisadi şerâit [şartlar], henüz bir sosyalist idare tesisine tamamıyla müsaid bulunmasa bile, ilk eline geçen fırsattan bil-istifade [yararlanarak] iktidarı ele geçirecek"ler, "kendi mukadderatlarını bizzat ele almak için lazım gelen kabiliyet ve ehliyeti elde" edeceklerdi.[81]

Şefik Hüsnü'nün ümidi, aşırı bir iyimserliğe dayanmıyor mu?[82] Toplumsal devrimi sınıflar arasındaki mücadelenin değil, dostane ilişkilerin bir sonucu olacakmış gibi görmek, siyasal devrim önderlerinin toplumsal

81 "Sosyalizm Cereyanları", 255.

82 Türkiye Devrimi ve Mustafa Kemal Paşa hakkında iyimser beklentilerin, bunun yanı sıra da Türkiye sosyalizmi için imkânların azımsanamayacak düzeyde olabileceğine ilişkin yorumların Komintern perspektiflerinde de etkin olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Sözgelişi, 1922 başında Ankara'daki Sovyet elçiliğinde görevlendirilen Komintern yetkilisi Golman, Mart 1922 tarihli bir raporunda, Türkiye hakkında "Savaş sona erdikten sonra, daha radikal ve yarı-sosyalist bir hükûmet kurulması olanak dışı değildir" diye yazıyordu. Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası [1920-1923]* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2007), 188.

devrimin yol açıcıları olarak işlev göreceğini ummak ve bütün siyasal stratejisini bunun üzerine kurmak eski deyimle 'nikbinlik' anlamına gelmiyor mu? Bir burjuva devriminin önderlerine Şefik Hüsnü'nün kendi deyimiyle "bu kadar geniş bir kredi açmak", onların karşıt sınıfın temsilcileri olduğunu görmezden gelmekle bir olmuyor mu?

Şefik Hüsnü'nün, bu soruların cevabının en baştan belli olmadığını, süreç içinde meydana çıktığını düşündüğünü ve sürecin sonunda cevapların katılığı ve merhametsizliğiyle yüzleştiğini söyleyebiliriz. *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*'deki yazıların dikkatli bir takibi bu varsayımı açıkça destekler. "Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?" başlıklı makalesinde, "geçen seneki 1 Mayıs'ta [1923] hükümetin gösterdiği haşin muamele, ameleyi tatlı rüyasından uyandıran bir soğuk duş tesiri icra etti" diye yazar Şefik Hüsnü ve ekler: "Bundan sonra ameleyi gittikçe derin bir sukut-ı hayale [hayal kırıklığına] düşüren bir silsile-i vekayi [olaylar zinciri], bütün ümidleri, bütün nikbinlikleri [iyimserlikleri] izale [yok] etti."[83] Şefik Hüsnü'nün bahsettiği 1 Mayıs, *Aydınlık* çevresinin Ankara Hükümetinden yediği ilk darbedir ve bu darbeyle Şefik Hüsnü'nün kendisi başta olmak üzere TİÇSF'nin yönetici ve üyelerinden yirmiye yakın kişi tutuklanmış-

83 "Cumhuriyet Hakkında", 274.

tır.[84] Bu tutuklamalardan sonra bile Şefik Hüsnü'nün Ankara Hükümetine açtığı kredi azalmamış, ümidi sona ermemiştir. Zira Şefik Hüsnü ilk önce bu tutuklamaları, bir "münasebetsizlik", "çirkin bir manzara" olarak değerlendirmiş, "kanun-u mahsusun bazı tabirlerini su-i tefsir eden malûmât-ı hukukiyesi noksan zabıta memurlarının takibatı"na bağlamış ve hiçbir biçimde Ankara Hükümetini sorumlu tutmamıştı. Hatta, Ankara Hükümetinin geniş işçi ve köylü kitlelerine dayanarak faaliyette bulunacağına ilişkin kanı ve ümidini koruduğunu yazmıştı.[85]

Gelgelelim, süreç, hiç de Şefik Hüsnü'nün ümit ettiği, beklediği veyahut umduğu gibi ilerlemedi. Tam aksi istikamette seyretti. Gelin şimdi de bu kritik sürecin başlıca uğraklarına bakalım: i) Devrimin önderlerinin siyasi inanç ve sınıfsal nitelikleri süreç içinde iyice belirginleşti. Kendi tahayyül ettiği modern, burjuva Türkiye'ye karşı biricik alternatifin işçi sınıfından ve sosyalizm cereyanından geleceğini bilen Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Ankara Hükümetinin işçi ve sosyalist hareketini bastırmak için attığı adımlar birbirini takip etti. Şefik Hüsnü'nün kendisinin verdiği bilgilere göre; grevler yasaklandı, işçi sınıfından yana tavır koyan yönetici ve siyasetçiler görevden alındı, işçi

84 Tunçay, *Sol Akımlar 1*, 734.

85 "Halk Ne Bekliyor?"

örgütleri kapatıldı, işçi ve sosyalist partileri taraftarları zindana atıldı, hükümet güdümünde olmayan işçi kuruluşları feshedildi, iş ve sendika kanunları gündeme bile alınmadı.[86] ii) Böylelikle Şefik Hüsnü'nün oluşumuna var gücüyle katkı yapmaya çalıştığı İşçi Teşkilâtları Heyet-i Müttehidesi'nin kuruluşuna imkân verilmedi. iii) İktisat Kongresinde kabul edilen işçi raporundan maddeler sadece kâğıt üzerinde kaldı. iv) Yeni seçim, iş ve sendikalar kanunu siyasal tartışmalara konu bile olmadı. Amelenin hukukunu koruyucu bir iş kanunu hazırlığında olan ve serbest sendikalardan yana olan Mahmut Esat Bey bakanlıktan istifa ettirildi. v) Aydınları işçi sınıfı sorunlarına duyarlı ve ilgili kılacak sosyalist yayıncılık faaliyeti Heyet-i Vekile tarafından durduruldu; *Aydınlık* ve *Orak Çekiç* Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında 12 Mart 1925'te kapatıldı.[87] vi) Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi 1924'te feshedildi[88] ya da sönümlendi.[89] viii) Nihayet, sosyalist yayınları çıkaran ve 1 Mayıs 1925 gösteri-

86 Şefik Hüsnü, "Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?" başlıklı yazısında bunları tek tek sıralıyor.

87 Tunçay, *Sol Akımlar I*, 779.

88 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, [Cilt: II Mütareke Dönemi] (İstanbul: Hürriyet, 1989), s. 499

89 Tunaya, TİÇSF'nin 1924'te feshine ilişkin bilgiyi Fethi Tevetoğlu'na dayandırıyor. Mete Tunçay ise Fırka'nın 1924 başlarında (eğer daha önce kapatılmamışsa) "faaliyetten men edildiği"nin düşünülebileceğini belirtiyor, *Sol Akımlar*, 1, 754.

lerini düzenleyen bütün komünist militanlar Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanmak üzere tutuklanmaya başlayınca Şefik Hüsnü'nün kendisi tutuklamalardan birkaç gün önce yurtdışına kaçtı.[90]

Bu sürecin sonu, Şefik Hüsnü'nün uğrunda çabaladığı gibi siyasal devrimin toplumsal devrime doğru derinleşmesiyle değil, toplumsal devrim ümidinin inkârı ve ilgasıyla sonuçlandı. 1925 yılında Türkiye'de toplumsal devrimin savunuculuğunu yapan sosyalizm cereyanı namına hemen hiçbir şey kalmamış, Kemal Paşa Hükümeti tarafından kahredilmişti. Şefik Hüsnü, bu sürecin belirli bir noktasında gidişatı fark etmişti. Mesela Cumhuriyetin ilanından çok kısa bir süre önce, İkinci Meclisin, İlk Meclisi harekete geçiren devrimci ruhtan yoksun olarak işe koyulduğunu yazmış; Meclis Hükümeti sisteminin terk edilerek cumhuriyet hükümeti sistemine geçiş yönündeki adımları "Türkiye'yi, hanedansız birer hükümdarlıktan başka bir şey olmayan Avrupa ve Amerika'da mevcud cumhuriyetlere benzetmek" olarak değerlendirmişti.[91] Beri yandan Mayıs 1924'te Cumhuriyet Hükümetini oluşturan milletvekillerinin kahir çoğunluğunun sınıf kökünün küçük burjuvazi olduğunu saptayan Şefik Hüsnü, bunları harekete geçiren zembereğin "memleketin

90 Akbulut, *Deymer*, s. 57; Tunçay, *Sol Akımlar I*, 780.

91 "İnkılâp Esasatının Tadili", 259-264, 261.

iktisadi inkişafında mühim bir âmil olmak, büyük sermayedar mevkiine yükselmek hırsı" olduğunu vurguluyordu. Son derece sarih bir biçimde kaleminden şu satırlar dökülüyordu: "Bir kelime ile bugünkü hâkim sınıf sermayedarlık âleminde tarihî bir rol oynamaya kendisini namzed addeden [aday sayan] Anadolu'nun mutavassıt [aracı] zenginlerinden ve bunlarla teşrik-i mesâî eden münevverlerden terekküb etmektedir [bileşmektedir]." Ve bu gözlemin finali, 1925'teki trajik sonucu önceden haber veriyordu: "Bu sınıf tabiatıyla amele hareketlerini hoş göremez."[92]

Şefik Hüsnü'nün Marksist kurama hâkimiyeti, sınıf çözümlemesini kullanmadaki yetkinliği, diyalektik becerileri ve toplumsal gözlem kabiliyetiyle orantısız siyasal kurgusu, 1925'te hayatın kendisi tarafından geçersiz kılındı. Mustafa Kemal Paşa ise temsil ettiği burjuva dünyasına uygun adımları atarken temsil ettiği sınıflar için büyük bir liderlik performansı gösterdi. Aslına bakılırsa galip gelen kendi devriminin başındaki Mustafa Kemal ile burjuvazi, mağlup olan da Şefik Hüsnü ile Türkiye proletaryası ve toplumsal devrim imkânıydı.

Son olarak Şefik Hüsnü'nün Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ettiği siyasal devrimle ilgili bir başka yanılgısını daha belirtmek gerekiyor. Şefik Hüsnü, Ara-

92 "Cumhuriyet Hakkında", 278.

lık 1924'te, sermayedar burjuvazi muhitlerinde hüküm süren, din ve saltanat kurumlarını baltalayan, taassuba, yerleşik ananelere savaş ilan eden devrim hükümetinin "cahil halk kitlelerinin husumetini celb ettiğine" ilişkin görüşün yanlış olduğunu savunuyordu. Ona göre; Anadolu köylüsü ve kasabalısı "tapındığı ruhani müessesatın yıkılmasından belki biraz da şaşalamış, müteessir" olmuştu ama, kısa süre sonra değişikliklerin kendi zararına olmadığını anlamıştı.[93] Oysa bugünden (2017) baktığımızda halk kitlelerinin bitmeyen husumetinin Türkiye Devriminin başlıca paradoksu olduğunu ve yıllar boyunca çözülemediğini, söyleyebiliriz. Böyle söylediğimizde de Şefik Hüsnü'nün yanılgısının hayli derin olduğunu iddia edebiliriz. Gelgelelim, bu iddiayı haklı çıkaran şey, halkın ne yapılırsa yapılsın devam eden ve edecek olan taassubu değildi, burjuva devrimi henüz kemikleşmeden sosyalist devrime geçilememiş olmasıydı. Geçilebilseydi (ki Şefik Hüsnü'nün beklentisi oydu), bugün Şefik Hüsnü'ye hak verecektik.

Sosyalizm

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in sosyalizme ilişkin tezleri hakkında birkaç noktaya işaret ederek sonlandıralım.

93 "Münasebet", 116.

Şefik Hüsnü'nün yazılarında sosyalizm bahsinde üç önemli noktanın öne çıktığını söyleyebiliriz.

Birinci nota, sosyalizmin vaat ettiği özgürlük dünyasının ancak bir hayal olabileceğine, bu hayallerin de insan doğasının kusurlarından ötürü gerçekleşemeyeceğine ilişkin tereddütler hakkındadır. Bu tereddütlerden biri, mesela şöyledir: Sosyalizmde de kolay ve zor, hoş ve nahoş işler olacaktır. Özgürlük gereği herkes hoş ve kolay işlere eğilim gösterecek, fakat o zaman zor ve nahoş olmakla birlikte kamu yararına olan işlerin de yapılma zorunluluğu, eşitlik ilkesini zedeleyecektir. Şefik Hüsnü, ancak ve sadece kapitalist dünyanın kozasından bakılınca anlamlı olabilecek bu tereddüdün toplumsal yapısı ve ilişkileri bambaşka şekilde işleyecek olan sosyalist toplum için anlamını yitireceği kanaatindedir. Geleceğin sosyalist toplumunda işleri, hoş mu kolay mı, yoksa nahoş mu zor mu olduğuna odaklanan hasis düşüncelerle değil, kamusal açıdan yararlı bir görev olup olmadığına ilişkin şevklerle değerlendirmek mümkün olacaktır. Böylesi bir toplumcu bakış açısını kazanan insanlar, haftalarının veya aylarının belirli günlerini bu işlere ayıracaklar ya da askerî yükümlülük benzeri bir örgütlenme aracılığıyla nöbetleşe olarak bu kamusal işleri üstleneceklerdir. Her iki durumda da kamusal açıdan zorunlu olmakla birlikte nahoş işler ile bireysel bakımdan özgürce tercih

edilen hoş işler aynı özgürlük ve kamuculuk bilinciyle yapılabilecektir.[94]

İkinci nokta, sosyalizmin İslam âleminde ve kaynaklarındaki dayanakları hakkındadır. Sosyalist dünya görüşünün ve toplum biçiminin İslamın kaynaklarına ve geleneklerine tamamen aykırı ve yabancı olduğuna ilişkin yaymacanın mazisi ve etki gücü iyi bilinir. Beri yandan Batılı yazarların İslam âlemindeki eşitlikçi ve kolektivist hareketlere karşı kayda değer bir duyarlılık göstermedikleri de aşikârdır. Şefik Hüsnü, bunların bilincinde olarak İslam âleminden sosyalizme dayanaklık edebilecek atılımların hatırlatılmasında ve bunların birer köken olarak belirtilmesinde önem ve yarar görmüştür. Mazdak ve Babek mezhepleri ile Karamita Hareketinin zalimlere karşı mücadelelerini; sarayların ihtişamına, zenginlerin zevküsefa ve israfına karşı isyanlarını; ve sosyalist bir toplumu çağrıştırıcı yaşayışlarını işte bu yaklaşımla vurgulamıştır.[95]

Üçüncü nokta, sosyalist toplumun inşasının izleyeceği yöntemle ilgilidir. Şefik Hüsnü, Türkiye'de ilerici aydınların Osmanlı'dan beri toplumsal değişme konusunu ele alırken sihirli anahtarı ya hukukta, ya eğitimde ya da dinde bulmasından çıkarılacak tecrübeye ilişkin anlamlı bir ışık düşürmüştür. Mükemmel okulların

94 "Mübhem Noktaları Tenvir", 333-336.

95 "İslam Âleminde İçtimai İnkılâbın Menşeleri", 337-344.

eğiteceği mükemmel kişilerin toplumu cennete çevireceğine; iyi yasaların bütün kusurları bertaraf edeceğine veyahut da devletten ve siyasetten ayrılarak halk arasında yordamınca çalışacak dinin toplumsal düzeyi yükselteceğine ilişkin eğilimlerin tutarlı olduğu kadar hayatla da sınanmış bir eleştirisini yapmıştır. Ona göre hukuk, eğitim ve itikat, toplumsal ilişkilere çerçeve ve yön veren temellerin değişmesiyle değişebilecek ve bu değişimle etkileşime girebileceklerdir. Oysa kendi başlarına toplumu değiştiremeyeceklerdir.[96]

96 "İçtimai Islahat Meselesi", 265-271.

Kaynakça

A. I. Sobolev, *Outline History of the Communist International* (Moscow: Progress, 1971). [Türkçesi: Alexander Sobolev, *Üçüncü Enternasyonalin Kısa Tarihi*, Çeviri: N. Okman, Bilim Yayınları, İstanbul Kent Matbaası, Haziran 1979.]

A. Şemsutdinov ve Y. A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu: Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, çev. A. Hasanoğlu (İstanbul: Bilim, 1979).

Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2008).

Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Agora, 2006).

Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: YKY, 2001.

Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923* (London: MacMillan, 1984).

Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde* İştirakiyuncular, *Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İstanbul: İletişim, 2013).

Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası [1920-1923]* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2007).

Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 1. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012).

Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 2. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012).

Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010).

Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980* (İstanbul: İletişim, 2005), 155-177.

Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal, 1995).

Hikmet Kıvılcımlı, *Yol 2* (İstanbul: Bibliotek, 1992).

İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadroculari ve Kadro'yu Anlamak* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2003).

Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi, Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, çev. Bülent Tanatar (İstanbul: Yazın, 1998).

Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1* (İstanbul: İletişim, 2009).

Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 2* (İstanbul: İletişim, 2009).

Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu", *Praksis*, 2002 (6), 9-21.

Michael Löwy, *Sürekli Devrim Kuramı: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı, 2016).

Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan, 2000).

Niyazi Berkes," 'İhtilâl', 'İnkılâp' ve 'Devrim'", *Atatürk ve Devrimler* (İstanbul: Adam, 1983), 128-151.

Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş* (İstanbul: TÜSTAV, 2007).

Rasih Nuri İleri, "Doktor Şefik Hüsnü Değimer", Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010), 109-116.

Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* (İstanbul: Yordam Kitap, 2010).

Şefik Hüsnü, "Türkiye'de Komünist Hareket", *Komintern Belgelerinde Türkiye-5, Şefik Hüsnü, Yazı ve Konuşmalar* (İstanbul: Kaynak,1995), 62-67.

Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim, 1999).

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, [Cilt: II Mütareke Dönemi] (İstanbul: Hürriyet, 1989).

Zafer Toprak, "*Aydınlık* Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Feminizm", *Müteferrika*, 50 (2016): 3-50.

Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923* (İstanbul: Doğan, 2013).

TÜRKİYE'DE İÇTİMAÎ SINIFLAR

AYDINLIK, Sayı 1, Haziran 1921

İlmî esaslara istinaden tedkikatta bulunan müverrihler [tarihçiler] ve içtimaiyatçılar [sosyologlar], tarihi –en eski devirlerinden beri– zaman zaman yekdiğerinin yerine kaim olan [geçen] sınıfların mücadelesi silsilesinden ibaret addederler. Bu insan zümrelerinin mahiyetleri, istihsalin eşkâline [üretim tarzına] ve cemiyet teşkilâtlarına nazaran her millette başka başka olabilir. Fakat aynı milletin tarihi, muayyen ananelere malik muayyen bazı sınıfların, diğer bazı sınıflar üzerinde icra ettiği cebr [zor] ve tazyikin [baskının] inkılâbatını [değişimini] tersim eder [resmeder]. Devlet teşkilâtları ne olursa olsun, bu ezilen, ebedî bir vesayet altında yaşayan, saadet mefhumuyla alâkası olmayan sınıfın taayyüş [yaşama] şartları yeryüzünde mevcut cemiyetlerin hepsinde hemen hemen aynıdır. Ve bu sınıf her yerde, halk

kitlelerinin, kahir bir ekseriyetini [ezici çoğunluğunu] teşkil eyler.

Muhtelif zamanlarda ve muhtelif memleketlerde, bu kitlelere, muhtelif isimler verilmiştir: esir, memlûk, amele, proleter, gündelikçi, ırgat, rençber... ilh... Bu namları taşıyanların hayattan istifade hakları, hiçbir devirde ve hiçbir yerde muayyen bir seviyeyi aşmaz. Farkları, sadece, iş kuvvetlerini [emek güçlerini] istismar [sömürü] imtiyazını haiz olanlarla aralarında cârî münasebatı [geçerli ilişkileri] tanzim eden örf ve âdâtın [âdetlerin] tehalüfündedir [farklılığındadır]. Meselâ esaretin ilgasından evvel, bir esir, kendisini mübayaa eden [satın alan] sermayedarın malı mesabesinde [derecesinde] olmakla beraber, gücünün yettiğinden fazla bir iş göremez; ne cebir [zor] ile ne hilm [yumuşaklık] ile temin ettiği istifade, bir haddi aşamazdı. Buna mukabil, sahibi, ondan, mümkün olan en büyük menfaati istihsal edebilmek [elde edebilmek] için, yaşama ve iş sarfiyatını [tüketimini] telafiye kâfi bir gıda ile onu iaşe etmeye ve hastalıklarını, en müessir [tesirli] devalarla tedavi ettirmeye –kendi kârını düşünerek– gayret ederdi. Bugün bir amele, fabrikasında ömrünü tükettiği sermayedarın –kanunen– malı değildir. Aynı kanuna göre, isterse işlemek istemezse işlememek hakkını haizdir. Fakat bu hak, tatbikatta [uygulamada] açlıktan ölmekle yaşamak şıklarından birini intihap salahiyetinden [seç-

me hakkından] daha vâsî [geniş] bir manayı tazammun etmez [içermez]. Ekmeksiz kalmak kâbusu altında, bir işçi, işleticilerin vazettiği talimatnameye tâbian [bağlı olarak] çalışmaya mahkûmdur. Tıpkı esir sahibi gibi, sermayedar da gündelikçinin iaşesine kâfi [geçimine yetecek] asgarî bir ücret vermez ve en mübrem [vazgeçilmez] ihtiyaçlarını temin etmezse –servetini tezyid etmekten [artırmaktan] ibaret olan– bizzat kendi gayesinden, bunun menbaını kurutmak suretiyle tebâüd etmiş [uzaklaşmış] olur.

Türkiye'de, devlet teşkilâtının, dinle olan sıkı rabıtalarından, uzun müddetler askerliğin bütün hayati tezahürata hâkim bulunmasından, millî rekabet ve husumetlerin şiddetinden; bu sınıflar yakınlara kadar, diğer memleketlerde mutad [alışılmış] olan aşikâr hususiyetlerle [özelliklerle] nazara çarpmamıştır. Hatta bazı muharrirler [yazarlar], bunların herhangi bir zamanda mevcudiyetlerini bile inkâr ederler. İktisat kanunları, tabiat kanunları kadar zarurî bir tarzda müessirdirler [tesirlidirler]; Türkiye'de de cemiyet ve iktisadiyatın temel taşı, dünyanın her tarafında olduğu gibi ferdi temellüktür [bireysel mülkiyettir]. Bu esastan doğan sınıflara inkısamı [bölünme] ameliyesinden [pratiğinden] müstesna olarak bizim masun [korunmuş] kalmış olmamıza imkân tasavvur olunamaz. Nitekim tedkik edilince, ahalinin –daha pek eski zamanlardan– böyle

muayyen [belirli] maişet [geçim] şartları altında yaşayan kısımlara ayrıldığı müşahade edilir [gözlemlenir]. Yalnız iki mühim sebeb, bu kısımları tefrik eden [ayıran] hududun sarahatini [açıklığını] mütemadiyen [devamlı surette] ihlal etmiştir.

1- En müstebid [baskıcı] bir hükümdarlık usulüyle idare edilen memleketlerde bile, hükümet reisi ile "kast" tabir edilen mümtaz [seçkin]sınıflar arasındaki münasebat birtakım nizam ve usullere tabi olur; bu sınıflar ekseriya diğer sınıflara karşı kapalı bulunur; imtiyazlar ırsen intikal eder; izdivaçlar aynı sınıf mensubîni [mensupları] arasında vuku bulurdu. Şarkta ise, eskiden beri, imtiyazlı sınıf mevcud olmakla beraber uzun asırlar, yegâne nizam ve ananesi bir mafevk [üst] makamın iradesinden ibaret kalmıştır. Gönlüne estikçe, herhangi seviyeden herhangi millete mensup birini –keyfî bir tarzda– en yüksek mansıblara [makamlara] çıkarmak, zîb [değerli süs eşyası] ve servete gark etmek [boğmak]; yahut en sağlam köklere ibtina eden [dayanan] vaziyetleri –aynı tarzda– bir anda tahrib etmek hükümdarların bol bol istimal ettiği [kullandığı] salahiyetlerden [yetkilerden] biriydi. Maamâfih [Bununla beraber] bu münferid müdahale, bu mümtaz sınıfın ancak çerçevesini biraz müphemleştiriyor [belirsizleştiriyor], fakat onu tahtanî [alt] sınıflarla büsbütün mezc edemiyordu [karıştırmıyordu].

2- Bundan daha mühim bir âmil [sebep] de, camia-ı Osmaniyeyi, yekdiğere [birbirine] karşı ebedî nefret ve husumet ve kin hisleriyle mücehhez [donanmış] birtakım kısımlara ayıran, dinlerini birer alâmet-i farika [arma] gibi taşıyan mutaassıb [tutucu] milletlerin mevcudiyetidir. Türkiye'de bu millet muhâdeneti [kardeşliği], yakın vakitlere kadar, sınıf kardeşliğine hâkim olmuştur. İş bölümü, bir milletin muhtelif efradı [fertleri] arasında olacağına, muhtelif milletler arasında vuku buluyordu. Asıl Türk unsurunun güzideleri, emir mevkilerini işgal ediyor; yani küçük veya büyük memur ve orduda kumandan oluyorlardı. Her aile çocuğu, biraz okuyup yazmak öğrenince bir kaleme [resmî daireye] çırak edilirdi. Ve bu adetâ bir imtiyaz mahiyetinde idi. Mutavassıt [orta hâlli] sınıf halk vilayetlerde ziraatle meşgul olur ve gençliğinin büyük bir kısmını askerlikle geçirirdi. İzdivaç meselesinde katiyen taassup [tutuculuk] gösterilmez; en mütevazı vaziyetteki bir genç, en zengin ve en kibar addedilen bir aileye –hiçbir dedikoduya meydan vermeksizin– damat veya gelin olabilirdi. Bir esnaf ve hademe sınıfı da var ise de bunun evladı, çok defa maiyetlerinde bulundukları veya mensup oldukları beylerin paşaların çocuklarıyla bir arada terbiye ve tahsil görür; ve müsaid fırsatlar sayesinde pek yüksek makamlara eriştiği vaki olurdu. Hülâsa [kısaca] servetler, ticaret, sanayi

ve saire iktisadî faaliyetlerle istihsal edilmediği [üretilmediği] için serbest rekabet sahasında muvaffak olanlarla olmayanları ikiye bölen kuvvet müessir [etkili] olmuyor, siyasî ve keyfi âmiller [sebepler], Türk cemaati tabakatını [tabakalarını] –bir kepçe gibi– mütemadiyen karıştırıyordu. Hatta ilmiye sınıfı bile bu tesirattan [tesirlerden] hariç kalmıyordu. Ticaret ve sanat meydanı, gayr-i müslim unsurun serbest cevelanına [dolaşımına], hâlî [sahipsiz] olarak bırakılmıştı. Yahudiler, Rumlar, Ermeniler istihsal ve istihlâkın [üretim ve tüketimin] nâzımlığını [düzenleyiciliğini] inhisar [tekel] altına almışlardı. Bir yerde fazla olan mahsulü, bulunmayan mahallere nakil, memlekette tedariki imkânı olmayan şeyleri, ecnebi memleketlerden celb [çekme]; Avrupa ile Türkiye arasında iktisadî revâbıtı [ilişkileri] temin etmek; iş bölümünde onların hissesine isabet eden vazifelerdi. Keyfi müdahalelerden bu gibi iktisadî mesâil [meseleler], bir dereceye kadar masun [azade] kaldığı cihetle, iktisadî teşekküllerin doğurduğu içtimaî sınıflar, daha Türkler arasında rüşeym halinde iken kâfi bir vuzuhla [yeterli bir açıklıkla] bunlar arasında vücud bulmaya başlamıştı: bir tarafta ekseriyetin kol kuvvetini ve alın terini altın hazinelerine tahvil eden ve bunun bir kısmıyla iktidar makamının teveccüh ve himayesini satın alan burjuvazi zîb ve ziynet içinde yüzüyor. Bir tarafta da süflî

[aşağı] ve ağır işlerle ömrünü tüketen halk kitleleri, bir lokma ekmek mukabilinde.....**SANSÜR**

Siyasiyatın iktisadiyat üzerinde, asır süren bu gayr-i tabii hâkimiyeti, Tanzimat'tan sonra, nihayet zevale [sona ermeye] yüz tutuyor. Devlet teşkilâtının noksanları ikmal edildikçe [tamamlandıkça], Türklerin de şahsî teşebbüslere rağbeti –batî bir tarzda [ağır ağır]– tedricen artıyor. Ve az zamanda büyük bir ehemmiyet ihraz eden [önem kazanan] bir küçük tüccar ve esnaf sınıfı peyda oluyor [meydana çıkıyor]. Ancak son rub-u asırda [çeyrek yüzyılda], büyük tüccar ve sermayedarlarla, sınaî müessesat [kuruluşlar] işçilerinin, kayda değer birer sınıf şeklini aldıkları müşahade edilebilir [gözlemlenebilir].

Bugün artık bu sınıfları, bütün hususiyetleriyle temayüz etmiş [belirmiş] buluyoruz. Artık vazifelerin taksiminde, milliyet farkları büyük bir rol oynamıyor; iktisadî zaruretlerin mahsulü olan zümreler üzerinde mahsus bir tesir ika' edemiyor [özel bir etki meydana getiremiyor]. Hatta her sınıfın şuurlu [bilinçli] efradı [fertleri], kendi sınıfına mensup diğer milletlerden olanları; muarız bir sınıfa mensup millettaşlarından, kendisine daha yakın, daha dost telâkki [kabul] ediyor. Onlara bir kardeş, bir yoldaş eli uzatmak ihtiyacını duyuyor. İbtidaî hiss-i [ilkel duygusal] rekabet yerine, yavaş yavaş kuvvetlenen, bir muhadenet [kardeşlik] hissi,

her gün, aynı sınıf efradını biraz daha yekdiğere takrib ediyor [yakınlaştırıyor]... Fakat gözümüz önünde – Dergahîlerin tabiri veçhile [deyimiyle]– kendi kendini bulmaya, "sezmeye" başlayan bu sınıflar hangileridir? Ve Avrupa'da mükemmel teşkilâtlarıyla iktidar makamları etrafında kat'i bir cidale [savaşa] girişmiş olan sınıflarla, ne dereceye kadar kabil-i kıyastırlar [karşılaştırılmaları mümkündür]? Tekmil [bütün] büyük ziraat memleketlerinde olduğu gibi bu meseleyi Türkiye'de de, şehirler ve köylerde, ayrı ayrı tedkik etmek icabeder.

Büyük şehirlerde mütemevvilân [mülk sahipleri] –burjuvazi– iki nevi [tür] ailelerden terekküb eder [meydana gelir]: bir kısmı zadegân* sınıfına teşbih edilebilir [benzetilebilir]. Bunlar eski ricalin [devlet yöneticilerinin] Türk ordu ve idare makinelerinde mühim makamlar işgal etmiş ve bu sayede büyük servetler iddiharına (biriktirmeye) muvaffak olmuş şahsiyetlerin sulbünden [sülalesinden] inenlerdir. Büyük çiftlikler ve kâşaneler**, akar tabir olunan cesim [büyük] binalar ve saire gibi gayr-i menkul emlak ile her türlü zî -kıymet tecemmülat [kıymetli süs] eşyası, bu zümrenin servetini teşkil eder. Çiftlik hâsılatları ve akar iradları [gelirleri] ekseriya büyük yekûnlara baliğ olur [ulaşır]. Fakat hesabı kitabı olmayan masraflarına yine tekabül etmez; çünkü sefahat ve teseyyüblerinin [tembelliklerinin] hududu olmadığı gibi,

eski bir teamüle tabian, etraflarında biriken birçok tufeyli [dalkavuk] fakir aileleri de, beraberlerinde iaşe ederler. Tedricen varidat menbalarını [gelir kaynaklarını] elden çıkarmak lüzumu hâsıl olur. İnhitat [inişe geçme] baş gösterir. Bu kısım ashab-ı yesârın bekayasını [zenginlik sahiplerinin geride kalanlarını], nihayet hükümet devairinde [dairelerinde] küçük memuriyetlerde nebatî [bitkisel] bir hayat geçirmeye mahkûm buluruz. Bahsettiğimiz ikinci kısmı da, güzel fırsatlardan, faydalı münasebetlerden istifade ederek, ticaretle ihtikârla [vurgunculukla] zengin olan, ele geçirdiği serveti, mübadele sahasında, maharetle istimal etmesini [kullanmasını] bilenler teşkil eyler. Hükümet kuvveti bu zümrenin istinad [dayanak] noktasıdır. En büyük silahı da memurların müzaheretini [korunmasını] temin eden para kuvveti! Aşar iltizamları, umur-ı nafia [bayındırlık hizmetleri] ve askerî mühimmat, teçhizat ve erzak taahhüdatı nice nice açıkgözleri ihya etmiştir... Son zamanlar gayr-i menkul servetlerini sermayeye kalb ile [dönüştürmekle] bu kabil [tür] işlere veya doğrudan doğruya hususî ticarete sülûk edenlerin [girenlerin] adedi çoktur. Bu sermayedarlar arasında bankerlik edenler ve fabrika, değirmen, imalathane, taktîrhane [damıtımevi] ve saire sanayi şuabatını [dallarını] idare edenler de bulunur.

Muhtelif unsurlarının menşelerindeki [kökenlerindeki] tehalüfe [farklılığa] ve millî hususiyetlerine rağmen ahalinin bu sınıfı, bugünkü Avrupa'da siyasî-iktisadî vaziyete tamamıyla hâkim olan büyük burjuvazi sınıfına, her itibarıyla kıyas edilebilir. Her ikisinde de, ufak bir tedkikle, aynı temayüller, aynı gayeler, aynı usuller, aynı aletler nazara çarpar. Avrupa'da olduğu gibi bizde de bu zenginler ve müteneffizan [nüfuzlular] sınıfı, halk kitlelerinin şuursuzluğundan [bilinçsizliğinden], tesanüdsüzlüğünden [yardımlaşma yoksunluğundan], cehaletinden bol bol istifade eder; onların sa'y ve semeresiyle [emek ve verimiyle] perverde olur [beslenir]; müşkülâta [engellere] duçar oldukça [çarpınca], hükümet kuvvetlerini daima kendi lehinde sevk eder, ekmeğine yağ sürdüğü için, harb ve darbdan hoşlanır, vatanı kendi malikânesi addettiği için şiddetli bir vatanperverlik izhar eder [taslar]... Fakat ne malî mükellefiyetleri seve seve ifa eder; ne de oğullarını askere gönderir. Askerlik Mehmetçiklerin vazifesidir. Vergi vermek de alel-umum köylülerin! Avrupa burjuvasının bizimkilerden farkı daha az samîmî ve daha ikiyüzlü olmasındadır. O suret-i haktan görünerek cerr-i menfaat eder [menfaatini sağlar]; halkın itaatını, vatanperverliğini, harbcûluğunu [savaşçılığını] tahrik için daha mefkurevî [ülkücü], daha şairane zevahirle [görünümle] –birer yalandan ve menfaatperest [çıkarcı] hileden ibaret olan– bu mefhumları süsler.

Şehirlerde ikinci bir sınıf halk vardır ki adedi büyük bir yekûna baliğ olur [ulaşır]. İçtimaî [toplumsal] hareketlerin en büyük engeli, ölü ağırlığı bunlardır. Bu mutavassıt [orta] sınıf halk ufak bir sermayeye, emin bir vaziyete veya küçük bir mülke maliktir. Bu esasa ittikâ ederek [yaslanarak] bizzat çalışır ve muvakkaten [şimdilik] kâfi addettiği bir refah ile ailesini geçindirir. Ve azim ve sebat ile daha müsaid bir talihe mazhar olacağına emin, ebedî bir ümid ile ömrünü geçirir. Bu sınıfın en büyük kısmını el'an [hâl-i hazırda] ticaret ve sanayiin en iptidaî [gelişmemiş] bir devresinde bocalayan küçük sanatkârlar ve küçük satıcılar –yani esnaf– teşkil eder. Son rub-u asırda [çeyrek yüzyılda], ecnebi sermayesinin hulûluyla [girişiyle], günden güne ehemmiyeti artan büyük sanayi, küçük sanatkârların faaliyetine yıkılmaz bir sed çekmiş ve bunları birer birer amele olmak ıztırarında [mecburiyetinde] bırakmıştır. Fakat küçük dükkâncılık, olanca kudretiyle, el'an [hâlâ] şehir piyasalarına hâkim olmaktadır. En yakın menfaatlerine dört el ile sarılmış, en hod-endiş [bencil], dünya şuununa [işlerine] en bigâne [kayıtsız], hiss-i hayat ile alâkası en zayıf insan numunelerine bunlar arasında tesadüf olunur. Kazançlarına, muvakkat [geçici] bile olsa, bir zarar iras etmesi [vermesi] muhtemel, en müstahsen [beğenilen] içtimaî tezahürata karşı gayz [öfke] ve husumet duyarlar; bu gibi ahvâlde ekseriya müstenkif [çe-

kimser] vaziyetinde kalırlar. Muvaffak olan ve ticaretlerinin serbestîsini tekeffül [kefâlet] eden herhangi bir hükümetin bekasına taraftar olurlar: İdarede tebeddül [değişim] en büyük düşmanlarıdır. Bu sınıfa dâhil diğer mühim bir zümre de, Avrupa lisanlarında "*ronds de cuir*" [kalem efendisi] tevsim edilen [adlandırılan] mutavassıt memurin [orta halli memurlar], zabitan [subaylar] ve mütekaidîn [emekli] tabakasıdır. Bunların ahvâl-i ruhiyesi, kısaca tahlilini yaptığımız sınıf arkadaşlarınınkine tamamıyla müşabihdir [benzerdir]. Emellerinin gayesi maaşlarının muntazaman [düzenli olarak] çıkmasıdır. Ufak bir terfi hayatlarının en mühim hadiselerinden biridir. Bunlar da mevkilerini zayi etmek korkusuyla, siyasî ve idarî tebeddüllerden [değişimlerden] hoşlanmazlar. Maddî menfaatleri hüviyetlerinin en hassas noktasını işgal eder. Diğer-endişlik [başkalarını düşünmek], kendilerinde tamamen dumura uğramıştır.

Bizdeki bazı mümessillerini tarif ettiğimiz bu sınıfa Avrupa'da "küçük burjuvazi" sınıfı tesmiye olunur [adı verilir]. Küçük burjuvazinin mümeyyiz vasıflarından [ayırt edici niteliklerinden] biri de, gayet müteharrik [hareketli] bir sınıf olmasıdır. Bundan evvel bahsettiğimiz mümtaz sınıftan, yıldızı küsûfa uğrayanlar [sönenler] mütemadiyen bunlara iltihak ederler [katılırlar]; pek nadiren de, mahdud [az sayıda] birkaç şahsiyete müstesna bir talih eseri olarak, büyük bir servet birik-

tirmek ve büyük burjuvazi sınıflarına yükselmek müyesser [nasib] olur. Fakat ticaret ve sanayii müterakki [gelişmiş] memleketlerde kaide-i umumiye [genel kural] bunun aksinedir: Küçük burjuvaziye mensup efrad, her gün daha büyük bir nisbette, rekabet meydanında mağlup oluyor, bundan sonra bahsedeceğimiz sınıfa iltihak [karışmak] ile onun kitlelerini teksif ediyor [sıklaştırıyor]. Bizim gibi, Rusya gibi sanayi ve ticareti iptidaî [ilkel] eşkâlini muhafaza eden memleketlerde ise, bu sınıf kayda şayan cesaretler ihraz [ortaya koymakta] ve hükümetleri kendisiyle meşgul olmaya icbar etmektedir [zorlamaktadır].

Bize göre, bu tarif ettiğimiz sınıflar kadrosuna dâhil cemaatler haricinde kalan, bütün halk kitleleri –iş ve yaşama şartları ne olursa olsun– aynı bir sınıf mürekkebatındandır [bileşiklerindendir]. Bu iddia, vehleten [ilkin], karşısında bulunduğumuz anâsır [unsurlar] arasındaki adem-i tecanüs hasebiyle [uyumsuzluk nedeniyle], biraz fazla şumullü [kapsamlı] addedebilir. Bütün dünya lisanlarında proletarya namını taşıyan bu kitleleri, birbirine rapteden [bağlayan], öyle birtakım ruhî ve maddî menfaatler, içtimaî alâkalar, beşerî hisler mevcuttur ki, bu tasnifi meşru kılar. Proletaryanın müteaddid [birçok] envaı [çeşidi] vardır. Biz burada Türkiye'de bu isim altında cem edilebilecek [toplanabilecek] anâsırı [unsurları] tâdâd etmekle [sıralamakla]

iktifa edeceğiz [yetineceğiz]. En başta, hiç şüphesiz, imalathanelere, vesait-i nakliye kumpanyalarına, maden şirketlerine kolunun iş kuvvetini [emek gücünü] kiralayan amele ve müstahdemîn [hizmetliler] akla gelir. Bunlar meyanına [arasına], hükümet devairinde [dairelerinde], banka ve ticarethane gibi müessesatta [kurumlarda] yazıcılık, müsevvidlik [kâtiplik], mukayyidlik [kayıt memurluğu] eden küçük ücretli memurları da idhal [dahil] etmelidir. Zira bunların gördüğü işte dimağın [kafanın] müdahelesi, mahir bir amelenin kinden fazla değildir; ve asıl işleyen hakikatte kol adalatının [kaslarının] kuvvetidir. Umum zekâ işçileri, bu sınıfın ikinci büyük zümresini teşkil eder. Serbest meslekler ashabı [sahipleri] burada mühim bir mevki tutar. Avrupa'da bir mühendis, bir tabib, bir ressam çok defa milyonlar kazanır ve içtimaî ehramın [piramidin] zirvesindeki kademelere erişir. Fakat bizde parmakla gösterilen müstesnalardan maadası [başkası], bütün ömrünü, kendisi ve ailesi için, bir lokma ekmek tedariki endişesiyle çalışarak geçirir. Şöyle böyle bir refah temin edebilenler bile küçük bir ekalliyettir [azınlıktır]. Şöhret sahibi bir kenara bırakılırsa şairler, edibler, gazeteciler, bütün sanayi-i nefise müntesipleri [güzel sanatlarla uğraşanlar], hep aynı didinmeler içinde yaşarlar. Proletarya için "adalî veya dimağî [bedensel ve zihinsel] iş kabiliyetini, ancak taayyüşe medar olabilecek bir

bedel mukabilinde [geçime yetecek bir bedel karşılığında] başkası lehine kiralayanların heyet-i mecmuası [geneli]" tarifini kabul edecek olursak, bir amele ile sermayedar olmayan bir gazeteci, bir tabib, bir avukat, ilh. arasında bir fark bulmak müşkül olur. Tekmil talim ve terbiyeciler [eğitimciler] de –gerek mekteplerde gerek evlerde çalışsınlar– muhtelif vasıflarla, proletarya sınıfına mensupturlar. Şahs-ı ahir maiyetinde [başkalarının yanında] mütteferrik [ek] hizmetler ifa edenler gayet dağınık bir zümre teşkil ederler; ve bunlar proletaryanın, burjuvaziye en sadık olanları –yani en şuursuzlarıdır. Bu sınıfı temyiz eden evsaf [ayırt edici kılan vasıflar], amelelerde selahiyettar makamatın [vazifeli makamların] itina ile idame ettirdiği büyük bir cehalet, münevver olanlarda ise misli bulunmaz bir galat-ı rüyet [renk körlüğü] ve derin bir şuursuzluktur [bilinçsizliktir]. Bu münevver proletarya, çok defa göğsünde bir küçük burjuva kalbi taşır, hemcinsi tarafından istismar edildiğine [sömürüldüğüne] inanmak istemez.

Biraz da köylere, küçük kasabalara şühud [tanıklık] edelim. Dikkatle bakılınca... burada da ahalinin [halkın] farz edildiği gibi mütecanis [bir cinsten] olmadığı görülür. Şehirdekine mümasil [benzer] bir silsile-i meratip [basamaklar silsilesi], köyde de bizi karşılar. Başta köyün ayanı, ağaları gelir. Bunlar hakiki mütegallibelerdir.* Arazinin en büyük kısmı kendilerine aittir. Men-

sup oldukları kaza memurînini [memurlarını] atiyyelere [hediyelere] boğarlar. Bu tarzda olmadığı zaman, tehdid ile memurîn daima emirlerine münkaddır [boyun eğer]. Biçare aciz köylüler için, ağalarının tazyik ve tahakkümüne karşı hiçbir müracaat makamı bulunmaz. Her türlü haksızlığa boyun eğmekten başka çareleri yoktur. Umum köylülerin lehinde çalışan yegâne kuvvet, ağalar arasında hüküm-ferma olan [hüküm süren] cahilane zıddıyettir. Her köyde bunlardan bir kaç tane bulunur; bunlar birbirine karşı daima büyük bir kin besler. Şehir burjuvazilerinde mevcud sınıf muhadeneti [kardeşliği] hissi, henüz köylere intişar etmemiştir [yayılmamıştır]. Alelumum araziden mahrum köy işçilerinin birbirinden bî-habêr yaşamalarına mukabil [karşılık], köy ağaları da gayr-i tabii cesametler alan izzet-i nefisleri ilcâsıyla [anormal büyüklükteki vakarlarının zorlamasıyla], mütekabil [karşılıklı] husumet hislerine baziçe [oyuncak] olarak ömür sürerler. El ele verip, müştereken köylüyü, soluk almaksızın işletmek, hasis menfaatlerine daha muvafık [uygun] olduğunu takdir edenlere az tesadüf olunur. Denilebilir ki, köylerde burjuvazi sınıfının bütün unsurları, bütün malzemesi mevcut ve hal-i faaliyette olmakla beraber, henüz sınıf tarzında taazzûl etmemiştir [şekillenmemiştir].

Köylerde küçük burjuvaziye tekabül eden bir sınıf halk da vardır. Malik olduğu birkaç dönüm araziyi eke-

rek, ağalardan birinin himaye ve tabiiyeti altında geçinenler; aynı şerâit [şartlar] altında birkaç sütlü hayvan besleyerek maişet cidalini [geçim kavgasını] takip edenler; ve her köyde en iptidaî dükkâncılık, kahvecilik, demircilik, nalbantlık, dülgerlik gibi sanatları îfâ edenler [yapanlar] hep bu sınıftandır.

Pazularından başka güvenecek bir varı olmayan bütün diğer köylüler de ziraat işçileri sınıfını teşkil ederler. Bu hususî proletarya sınıfı pek muhtelif nevileri ihtiva eder: ağaların çiftini süren ortakçı ve maaşlı çiftçiler; susam, mısır, pamuk, tütün ve saire gibi ilkbahar ziraiyatını, köy köy gezip, çapalayan gündelikçiler; hasat mevsimi, küçük büyük arazi sahiplerinin kemale ermiş mahsulünü, kâfi bir süratle kaldırmak için götürü bir ücretle tuttukları hasatçı ırgatlar, orakçılar; bağ bozumunda, üzüm ve incir kurutma ameliyatlarında istihdam edilen işçiler; zeytin, palamut ameleleri; sürü sahibi olmayan çobanlar, sığırtmaçlar; orman baltacıları, korucular, bekçiler bu envaın [türün] başlıcalarıdır. Ziraata müteferri [kök salan] sanayi amelesi de buraya dâhildir. Meselâ zeytin ve susam yağı, sabun, şarap imalathanelerinde, un değirmenlerinde, sebze bahçelerinde, pamuk ve yün tasfiyesinde çalışanlar gibi, bu sınıfta [da] cehalet, şehirdeki arkadaşlarından daha çok derindir. Köy mektepleri yok denilebilecek bir şekildedir. Köyde bir imam bulunur. Köy çocuklarına iptidaî [baş-

langıç düzeyinde] bir tahsil vermek, okuyup yazmayı öğretmek vazifesi ona tahmil edilmiştir [yüklenmiştir]. Fakat hiçbir imam bu işi kendisine vicdanî bir vazife bilip, onu –heyecanla değil– sadece hulûs-u niyetle [iyi niyetle] ifa etmek [yerine getirmek] kaydında bulunmaz. Def-i belâ kabilinden [belâyı kovmak türünden], senenin bazı aylarında, müracaat edenlere birkaç ders verir. Vaktini ağalara dalkavuklukla, ziraatla, bir menfaat temin eden, ihtisasına ecnebî [uzmanlığına yabancı] her türlü işle geçirir. Dinî ve terbiyevî vazifesini tamamıyla ihmal eder. Bunun için köylü yalnız cahil olmakla kalmaz, mensup olduğu dinin en iptidaî [temel] esaslarından, akaidinden [inançlarından] de gafil bulunur. Ruhî istidadları [kabiliyetleri] inkişaf etmeden [meydana çıkmadan] zevale [geçip gitmeye] mahkûm olur. Bedbahtîsini [bahtsızlığını], sefaletini, mevcudiyetinin zaruri bir icabı zanneder. Onların esbabını [sebeplerini] taharri [araştırmak] bile aklına gelmez. Hiç şüphe yok ki, henüz bu biçareler hakkında bir sınıftan bahs etmek, pek nazarî [teorik] bir telâkkidir [kabuldür]. Bunlar birgün ancak içtimaî ıztırapların kamçısını yiye yiye uyuşukluğundan sıyrılacak, bir şekil peyda edecek bir mevadd-ı iptidaiye [ilkel bölükler] yığınından ibarettir. Mütekabil incizaplarla [karşılıklı çekilmelerle] bu dağınık parçalar bir küll [bütün] teşkil ettikleri gün bir sınıftan bahsetmek hakkımız olacaktır.

Avrupa'da gördüğümüze nazaran bu nâim [uyuyan] unsurların, içtimaî hakikatlere gözlerini açtıran, kendi misalleriyle teşvik ederek onlara ittihad [birlik] ve muhâdenet [kardeşlik] hisleri telkin eden, teşkilâtları mükemmel şehir emekçileridir. Ve onlarca bu bir vazife ve bir zaruret addedilmektedir. Bizde yeni tecemmu etmeye [toplanmaya] başlayan amele sınıfı, henüz bu ihtiyacı duyacak derecede teşkilâtını ileri götürmüş değildir. Bu teşkilât bahsi sınıf mesâilinin [meselelerinin] ruhudur.

TÜRK MÜNEVVERLERİ

AYDINLIK, Sayı 10, Kasım 1922

Millî kıymetlerimizin, dirhem dirhem tartıldığı, şu sıralarda münevverlerimiz [aydınlarımız] hakkında da birkaç söz söylemek, zahmete değer. Hatta ben münevverlerden evvel, mütefekkirlere [düşünürlere] dair yazmayı düşünmüştüm. Fakat biraz araştırınca, bizde böyle bir zümre mevcut olmadığını gördüm.

"Büyük" vasfıyla yâd ettiğimiz ediplerimiz, –mesela en be-namlarını [meşhurlarını] zikretmek için– Cenab beyler, Süleyman Nafiz beyler, Halid Ziya beyler bile, az yakından bakılacak olursa, şeklî ve zahirî zenginlikler altında, aşikâr bir boşluk saklayan, alelade [sıradan] muharrirler [yazar] ve gazetecilerdir. Esasen lisanımızın son zamanlar ihraz ettiği [eriştiği], sadelikle müterafik [beraber gelen] ifade kabiliyeti sayesinde, bu yapma, şeklî ziynetler [süsler] de, bedîî [estetik] zevkimizi artık okşamıyor.

Son elli sene zarfında, efkâr-ı umumiye [kamuoyu] üzerinde mahsus bir tesir ika edebilen [bırakabilen] muharrirler [yazarlar] arasında, yazılarına hâkim fikir veya mefkûreyi [ideali] büyük bir kudretle ifade edebilmiş ve bu suretle mütefekkir [düşünür] unvanına kesb-i liyakat etmiş [lâyık olmuş], ancak üç dört şahsiyet bulmak mümkündür. Bu meyanda Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp zikr edilebilir.

Namık Kemal vatan aşkını, Tevfik Fikret beşer muhabbetini [insan sevgisini], Ziya Gökalp de millet duygusunu, Türklerin bir kısmına telkin etmeye, tattırmaya muvaffak oldular.

Namık Kemal vatan denilen nesnenin inhitat [düşüşünü] ve inhilâlini [çözülüşünü], devletin müstebid [despot] ellerde bulunmasına atfediyordu. Husule getirdiği [ortaya koyduğu] içtimaî [toplumsal] hareket bir ufak siyasî inkılâba, meşrutiyete müncer oldu [ulaştı].

Meşrutiyet hengâmlarında [sıralarında] ve daha evvel, Tevfik Fikret bize bir insan olmayı, diğer insanları sevmeyi ve insaniyete hizmet etmeyi öğretmeye çalışmıştı. Bu yüksek fikir tohumlarını intâş ettirmek [filizlendirmek] için, zemin henüz hazır değildi. Hadisat [olayların] rüzgârı onları alıp götürdü. Münevverler arasında bile Fikret'i dinleyenler, anlayanlar olmadı; insanî mefkûresi [idelai] pek mahdud [sınır-

lı] taraftarlar kazandı. Son zamanlarda ortaya atılan, azimkâr, emekçi sınıfı rehberleri istisna edilirse; bu mefkûre, bugüne kadar, bir içtimaî hareket uyandıramadı. Fakat daha ziyade, büyük bir şair olan Fikret –dâhiyane bir seziş sayesinde– içtimaiyatçı [sosyolog] geçinenlerimizden daha büyük bir vuzuh [açıklık] ve isabet ile, hakikati görebilmişti. Müşahede, Türklerin kurtuluşu, onun gösterdiği istikamette olduğunda şüphe bırakmıyor.

Mevcut, gayr-ı mevcut bütün fenalıkların ve felaketlerin yegâne çaresi addedilen tılsımlı meşrutiyet, İttihad ve Terakki Cemiyeti içinden bir ekalliyetin [azınlığın] diktatörlüğünü doğurdu. Ve neticede devlet büsbütün dağıldı; millet istiklâlinden oldu. Ziya Gökalp mektebi, bunu, Türk milletinin şuursuzluğuna [bilinçsizliğine] ve bir millî mefkûreden mahrumiyetine haml etti [yükledi]. [97] Güya Türkler Misak-ı Millî'de, muvakkat [eğreti] bir mefkûre [ülkü] bulmuşlardı. Nihayet buna eriştiler: Millî hududları dâhilinde istiklâllerini istirdad etmek [geri almak] üzeredirler. Ve şim[di]den sonra da eşhasın [şahısların] saltanatı yerine, millet saltanatını kurmak suretiyle tekâmül [gelişme] yoluna koyulurlarsa, kurtuluşlarını teyid edeceklermiş [sağlamlaştıracaklarmış].

Bize öyle geliyor ki, bunlar şe'nî müşahedatı [gerçek gözlemleri] lâyıkıyla tahlil etmeden yapılmış, mefkûrevî

97 *Küçük Mecmua* sayı (16) Diyarbakır.

istihraçlardır [ülküsel çıkarımlardır]. Her şeyden evvel, bu devlet, asrî iktisadiyatın [modern ekonominin] icab ettiği, içtimaî teşekküle [toplumsal biçimlenişe] ve idare makinesine mazhar olmadığı için, büsbütün inhilâl etmesine [çözülmesine] ramak kalmıştı. Türkiye'de içtimaî bünyemize, köy iktisadiyatına tevafuk edecek [uyacak], işçi ve köylünün hâkimiyeti altında –lâfta değil, hakikatte– bir halk hükümeti teessüs etmezse [kurulmazsa]; yarın da, millî istiklâlimizden, mevzu-u bahs olan siyasî inkılâbımızdan sonra da, kenarında bulunduğumuz uçuruma doğru yuvarlanmakta devam edeceğiz.

Her millet içinde lâakal [en az] iki millet vardır: varlıklılar milleti... Yoksullar milleti... Sermayedarlık usul-ı iktisadîsi [kapitalist ekonomi tarzı], olduğu gibi ibka edilerek [sürdürülerek], alel-ıtlak [genel olarak] milletten ve tekâmülden [gelişmeden] bahsedilirse, varlıklılar milleti kasd edilmiş olur. Türkiye'de bu milletin saltanatı, yalnız bir isim farkıyla, şimdiye kadar olan idarenin devamı demektir. Bu da, Türk burjuvalarının, Avrupa sermayedarlarıyla müştereken; Türk işçi ve köylüsünü, eskiden daha beter ezip istismar etmelerine muadildir [sömürmelerine denktir]. Bu sathî [yüzeysel] tedbirlerle içtimaî inkılâbımızın [toplumsal devrimimizin] önüne geçileceğine inansak, milletimizin âtîsinden [geleceğinden] ümidimizi keserdik.

Bizde vukua gelen idare tebeddüllerinde [başkalaşımlarında], iktidar makamını ele geçirenler, daima münevverlere istinad etmek arzusunu izhar ederler [gösterirler], onların müzaheretini [desteğini] ararlar.

Halk üzerine, herhangi bir tesir icra etmek için, hür bir iradeye malik olmak icab eder. Türkiye'de, münevver namı altında toplananlar, hakikatte bu şartı haiz değildirler –yani müstakil bir içtimaî mevcudiyetleri [bağımsız bir toplumsal varlıkları] yoktur.

Avrupa'da münevverler tabakasını, hür mesalik [meslek] sahipleri teşkil eder. Bunlar tıpkı esnaflar gibi, kendi ilmî sermayelerini, şahsî sa'ylarıyla [bireysel emekleriyle], işleterek geçindikleri için, hükümet nüfuzundan âzâdedirler. Serbest düşünüp serbest hareket etmek, siyasî ve içtimaî cereyanlarda kanaatlerine uyan tarafı iltizam etmek [tutmak] iktidarına –büyük sermayenin umumî tazyikinden berî kalmak [kurtulmak] mümkün olduğu nisbette– maliktirler. Halk kitleleriyle daimî temas halinde bulunan tabiblerin, mühendislerin, hukuk-şinasların müzaheretlerini [desteklerini] kazanmak, içtimaî hareketler için mühim bir muvaffakiyettir [başarıdır].

Bizde buna kıyas edilecek bir vaziyet mevcut olduğu iddia edilemez.

Asrımıza gelinceye kadar, memleketimizde, yegâne ilim tedris edilen [öğretilen] mahal, medreseler idi. Ve

münevver tabaka münhasıran ulemadan, sarıklılardan terekküb ederdi [meydana gelirdi].

Bugün –nüfus yekûnuyla mütenasib [uygun] bir miktarda değilse de– müteaddid [birçok] Avrupaî tedris müesseselerimiz [öğretim kurumlarımız] ve –yetişmiş âlimlerimiz yoksa da–[98] ilim ve fen ile uğraşmış, tenevvür etmiş [aydınlanmış] vatandaşlarımız vardır. Buna rağmen, mahiyet ve içtimaî kıymet itibarıyla, münevver tabaka, dün ne ise bugün de odur.

Dün sarıklı münevverlerin kâffesi [cümlesi], devlet hazinesinden aldıkları maaşlarla geçinirlerdi. İktidar makamını işgal edenler, azim ve irade ve kudret sahibi iseler –mansıb [memuriyet] ve paye kazanmak hülyasıyla– ona zelilâne [alçakça] bir tarzda tekâpûda bulunurlar [dalkavukluk ederler]; halkın ulü-l-emre [hükümdara] itaatini takviyeye çalışırlardı. O makam zayıf ellerde kalınca da, envai entrikalar çevirirler; ve en kuvvetli taklib-i hükümet âmillerinin [hükümetin düşmesini isteyenlerin] lehinde, –her ihtimale karşı mevkilerini sigorta etmiş olmak için– telkinatta [telkinler-

98 Müderrisliği [profesörlüğü], muallimliği [öğretmenliği] her şeyden üstün, ulvî ve mukaddes [yüce ve kutsal] bir vazife bilen; her türlü menfaat şaibesinden berî [kurtulmuş] bir ilim aşkıyla ömrünü tetebbuâta [araştırmalara] hasreden; şimdiye kadar bir tek muallim veya müderris zuhur etmediği cihetle [meydana çıkmadığı için], memleketimizde bihakkın [hakkıyla] âlim denmeye sezâ [lâyık] şahsiyetlerin yokluğu pek tabiî bir hâldir.

de] bulunurlardı. Ve her zaman, idare devam etsin veya değişsin, hükümet adamlarının, beyt-ül-maldan [hazineden] üleştirdikleri avuç dolusu "parsa"ları toplayan onlardı.

Bugün aynı hal devam ediyor!.. Çünkü biraz evvel dediğimiz gibi –henüz bizde hür ve müstakil münevverler zümresi yetişmedi. Tabiblerimizin, mühendislerimizin, hukuk-şinaslarımızın [hukukçularımızın], muharrirlerimizin, gazetecilerimizin gözleri, mütemadiyen [devamlı surette] devlet hazinesine dikilmiş durur. Faaliyetlerine bir istikamet, içtihatlarına bir renk veren, daima, ya kazanılmış bir mevkii muhafaza; yahut istihdaf edilen [hedeflenen] bir makama vusul [erişme] endişesidir.

Kendi ilmiyle, kendi irfanıyla, kendi teşebbüsüyle müreffeh bir maişet [geçim], müstakil bir içtimaî mevki temin eylemiş bir serbest meslek müntesibi [mensubu] tanımıyoruz. Bu memlekette bir tabib, bir mühendis, bir hukuk-şinas [hukukçu], mektepten çıkınca, bir hükümet dairesine kapılanmadan, maişet cidaline atılacak kuvveti, azmi, kendisinde bulamıyor. İştihâr ettikten [şöhretlendikten] sonra bile, makam sevdası bir nevi iptila [alışkanlık] şeklini alıyor. Hususî işler, avukatlara akın akın müvekkiller; tabiblere akın akın hastalar; muharrirlere akın akın okuyucular temin etse de, bir daire koltuğunda oturmaktan, bu zavallılar –bir tiryaki

zevkiyle– bir türlü vazgeçemiyorlar. Şöhret kazanmış gazetecilerimizden ekserisinin bir muallimliği; avukatlarımızın bir daire-i vekâleti veya muallimliği; tabiblerimizin bir idarî memuriyeti vardır.

Eski mesleği, askerî veya mülkî [idarî], memuriyet olanlardan bahsetmiyoruz. Bu gibilerinin ihtisaslarının [uzmanlıklarının] icab ettiği zihniyetle ma'lul [sakat] olmaları zarurîdir. Fakat kaydetmek istediğimiz nokta, bir derece serbest olmaları mümkün olan münevverlerimizin de, tıpkı bir memur zihniyetiyle hareket ettikleridir.

Diğer memleketlerde tüccarlar da, münevver zümresine dâhildir. Maatteessüf bizde iyi bir tahsil gördükten sonra ticaret âleminde muvaffak olanlar, parmakla gösterilebilir. Alış veriş mütehassıslarımızın büyük ekseriyetini tâlî [ortaokul] tahsilini bile ikmal etmemiş kimseler teşkil eder.

Bu tahlile nazaran, milliyetçi burjuva inkılâbımızı yapmak üzere olanların münevverlere istinad etmekten bahsetmeleri, sarih [açık] bir manâ ifade etmez. Karşılarında olan mütecanis [yekpare] ve şuurlu [bilinçli] bir sınıf-ı içtimaî değildir; hitab ettikleri, hareket kabiliyetinden mahrum anâsırdır [unsurlardır]. Yanlış olarak, menfaatleri zannettikleri şey, onların, olmuşa: "Allah razı olsun!" demelerini emreder.

Anadolu köylüsüne rehberlik edenler, yapmak iddiasında bulundukları inkılâbı sonuna kadar başarırlarsa; –kendilerine yaranmak, teveccühlerini kazanmak için– onlara verecekleri talimatı, münevverlerin harfiyen icra edeceklerinden emin olabilirler.

Bu siyasî inkılâbı [siyasal devrimi] müteakip, sıra içtimaî inkılâba [toplumsal devrime] geldiği takdirde, cereyanın galebesi [üstünlüğü] tahakkuk etmeye [gerçekleşmeye] başlayınca, aynı şahsiyetlerin, bunun da samimi taraftarları kesileceklerinden, biz bugünden eminiz. Bunlar kurulmuş bir binanın ancak sıvalarını ve teferruatını yapmak kabiliyetini haizdirler.

Hakikî inkılâplar, muayyen müşterek menfaatlere malik ve bunu müdrik [kavrayan], şuurlu, içtimaî sınıfların hareketleri neticesi husul bulur [ortaya çıkar]. Ve şüphesiz bunların ideolojisini = fikriyatını tesbit ve neşr ve tamim etmek lazımdır. İrae ettiğimiz [gösterdiğimiz] gibi, bu hizmeti, idare altında terbiye görmüş, onun nan [ekmek] ve nimetiyle perverdeolmuş [beslenmiş] olanlar, ifa edemez [yerine getiremez]. Onların dimağı, zamane zihniyetini akseden [yansıtan], silinmez intibaat ile [izlenimlerle] doludur.

Ancak, henüz hal-i teşekkülde olan [yetişmekte olan] gençlik, müsaid bir tarzda yetiştirilirse, bu vazifenin ehli olabilir. Gençliği ufk-ı hayalini tahdid eden

[sınırlayan] menfaat-perest [çıkarcı] tesirlerden vikaye [koruma], hür fikirli ekalliyetin [azınlığın] üzerine borçtur. Ve bir muhafaza-i nefs [kendini koruma] kaygusu, bizzat gençliğe de, bu nevi telkinat ile, dimağlarına riâyet [akıllarına boyun eğdirici] bir zihniyet aşılanmasına mukavemet etmeyi [karşı durmayı] emreder.

AYDINLIK İÇİNDE DR. ŞEFİK HÜSNÜ

İlk kitabını da yıllar önce TÜSTAV Yayınları'na vermiş olan Gökhan Atılgan, bu çalışmada yaşamının ana hatlarını çizdiği Dr. Şefik Hüsnü'yü esas itibariyle Aydınlık dergisindeki yazıları bağlamında inceleyip analiz etti. TÜSTAV Akademi 2020 Seminerleri'nde de Dr. Şefik Hüsnü'yü sunan Atılgan, bu çalışmasına, Dr. Şefik Hüsnü'nün Aydınlık dergisinde yayınlanmış iki makalesini ekledi: "Türkiye'de İçtimaî Sınıflar" ve "Türk Münevverleri".

Dünya komünist hareketinin genel kurmayı Komünist Enternasyonal'de Yürütme Kurulu, Kontrol Komisyonu, Batı Avrupa Bürosu üyelikleri gibi üst düzey sorumluluklar da üstlenmiş olan Dr. Şefik Hüsnü, 1919'dan 1959'a kadar 40 yıl boyunca Türkiye komünist hareketinin politik-ideolojik önderliğini yürütmüş bir komünisttir. Ömrünün on yılı aşkın bölümünü cezaevinde, 13,5 yılını siyasal sürgünde geçirmiştir. Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşunun 100. yıl dönümünde TÜSTAV olarak mücadelesi ve anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

SOSYAL TARİH YAYINLARI

ISBN: 978-605-4513-48-2